

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

Cilt: 8, Sayı: 1 Mart 2025

Volume: 8, Issue: 1 March 2025

DOI Number: 10.58659/estad.1610599

Araştırma Makalesi
Research Paper

Geliş Tarihi
Date of Submission
31/12/2024

Kabul Tarihi
Date of Acceptance
07/01/2025

Yayın Tarihi
Date of Publication
30/03/2024

İLMİHAL GELENEĞİNDE BİR KİLOMETRE TAŞI: MUKADDİMETÜ'S-SALÂT VE ÇEVRESİNDEKİ EDEBİYATIN TAHLİLİ

A Milestone In The Ilmihâl Tradition: An Analysis Of Muqaddimat Al-Şalât And
Its Surrounding Literature

Necmettin AZAK

Doç. Dr., İzmir Bakırçay Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, İslam Hukuku ABD.,
azaknecmettin@gmail.com/https://orcid.org/0000-0001-8383-5756

Değerlendirme/Evaluation: İki Dış Hakem-Çift Taraflı Körleme/Two external referees-Double Blind Referee System.

Etik Beyan/Ethical Declaration: Çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyulduğu beyan olunur./ It is declared that all processes of the study are in accordance with research and publication ethics, ethical rules and scientific citation principles are complied with.

Benzerlik Taraması/Plagiarism Scanning: Kontrol edildi-İntihal.net/Checked-İntihal.net.

Çıkar Çatışması/Conflict of Interest: Yoktur/It does not exist.

Lisans ve Telif Hakkı/Licence and Copyright: Yazar, dergimizde yayınlanan makalelerin telif hakkına sahip olup çalışmalarını [CC BY-NC 4.0](#) lisansı altındadır./The author owns the copyright of the articles published in our journal and his works are under [CC BY-NC 4.0](#) licence.

Atıf Bilgisi/Citation: Azak, Necmettin (2025). "İlmihâl Geleneğinde Bir Kilometre Taşı: Mukaddimetü's-Salât ve Çevresindeki Edebiyatın Tahlili", 8, (1), (Mart 2025), s. 46-77, doi: 10.58659/estad.1610599

Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [ESTAD]

Cilt/Volume: 8, Sayı/Issue: 1 Mart/March 2025 s. 46-77

ÖZET

Bu çalışma ilmihâl geleneğinin önemli bir metni olan *Mukaddimetü's-Salât (Fıkh-ı Keydâni)* üzerine odaklanmaktadır. Eserin müellif aidiyetine ilişkin tartışmalar, isimlendirme farklılıkları ve metin üzerindeki yorumlar dikkate alınarak hem metnin kimliğini netleştirmek hem de bu metin üzerine yapılan şerh, haşiye ve tercümelemleri kapsamlı bir şekilde incelemek amaçlanmıştır. Çalışma *Mukaddimetü's-Salât* ve ilgili metinlerin yazma nüshalarının tespiti, fiziksel ve içerik analizleri ile bu nüshalar arasında bağlantıların kurulması yoluyla metnin özgünlüğünü ve tarihî bağlamını açıklığa kavuşturmayı hedeflemiştir. Araştırmada öncelikle eserin mevcut yazma nüshaları tespit edilmiş, bu nüshalar fiziksel ve içerik yönünden detaylı bir incelemeye tabi tutulmuştur. İstinsah tarihleri, yerleri ve nüshaların fiziki özellikleri belirlenmiş; ayrıca eserin çeşitli dönem ve bölgelerde aldığı farklı isimlendirmeler üzerinde durulmuştur. Tabakât ve terâcim literatüründeki döngüsel aktarımların, kataloglardaki hataların ve yazma eserlerdeki yanlış notların müellif aidiyeti üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bunun yanı sıra eserin namaz konusunu ele alırken kullandığı kategorik yöntem ve sistematik yaklaşımın ilmihâl geleneğinin gelişimindeki özgün katkısı vurgulanmıştır. Elde edilen bulgular *Mukaddimetü's-Salât*'ın yalnızca bir ilmihâl metni olmanın ötesinde, farklı coğrafyalarda geniş bir kabul görmüş ve şerh, haşiye ve tercümelemler yoluyla etki alanını artırmış bir eser olduğunu göstermektedir. Bu durum metnin ilmihâl literatüründe bilgi aktarımı açısından merkezi bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Çalışma, eserin şerh ve tercümelemlerle zenginleşen literatürü aracılığıyla hem tarihsel hem de pedagojik bağlamda önemli bir değer taşıdığını göstermekte; ilmihâl geleneğinin çeşitliliğini ve sürekliliğini gözler önüne sermektedir. Böylece *Mukaddimetü's-Salât*'a dair bu kapsamlı değerlendirme, gelecekteki araştırmalar için sağlam bir temel sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, İlmihâl Geleneği, Keydâni, Mukaddimetü's-Salât, Yazma Eser.

ABSTRACT

This study focuses on the significant ilmihâl text, *Muqaddimat al-şalât (Fiqh Keydâni)*. By addressing debates surrounding the authorship, naming variations, and interpretations of the text, the study aims to clarify its identity and comprehensively analyze the commentaries (sharhs), glosses (hashiyas), and translations associated with it. The research seeks to ascertain the originality and historical context of *Muqaddimat al-şalât* by identifying existing manuscript copies and conducting detailed physical and content analyses to establish connections between these versions. The investigation begins with identifying extant manuscript copies, which are then meticulously analyzed in terms of both physical attributes and content. Key details, such as the dates and locations of transcription, as well as the physical features of the manuscripts, have been documented. The study also examines the various names assigned to the text across different periods and regions. Furthermore, the impact of circular references within tabakât and tarâjim literature, errors in catalogs, and

inaccuracies in manuscript annotations regarding authorship have been critically assessed. Particular attention is given to the systematic and categorical approach used in *Muqaddimat al-şalāt* to address the subject of prayer, highlighting its unique contribution to the development of the ilmihāl tradition. The findings indicate that *Muqaddimat al-şalāt* transcends its role as a mere ilmihāl text, having achieved widespread acceptance across diverse regions and significantly extended its influence through commentaries, glosses, and translations. This underscores its central role in the transmission of knowledge within ilmihāl literature. The study demonstrates that the rich corpus of work surrounding the text, encompassing both historical and pedagogical dimensions, affirms its enduring value. This comprehensive evaluation of *Muqaddimat al-şalāt* offers a robust foundation for future research, shedding light on the diversity and continuity of the ilmihāl tradition.

Keywords: Islamic Law, Ilmihāl Tradition, Keydānī, Muqaddimat al-Şalāt, Manuscript.

GİRİŞ

“Durum bilgisi” veya “davranış bilgisi” anlamına gelen ilmihāl, Arapça “ilim” ve “hâl” kelimelerinden türeyen bir terimdir. Hukukî bir kavram olarak ilmihāl, bir Müslümanın inanç, ibadet, ahlâk ve günlük yaşamında ihtiyaç duyduğu temel dinî bilgileri sistematik bir biçimde sunarak bireylerin hayatlarını dinî ölçütlere uygun şekilde sürdürebilmelerine rehberlik eden önemli bir kaynaktır. (Arpaguş, 2000:139; Erdoğan, 2015:247) Bu eserler Müslüman bireylerin dinî yükümlülüklerini doğru bir şekilde yerine getirebilmeleri için bir kılavuz niteliği taşır.

İlmihâl geleneği erken İslam dönemlerinde sözlü aktarımlar ve fıkıh kitapları aracılığıyla başlamıştır. Ancak farklı mezheplerin teşekkülü ve geniş coğrafyalara yayılmasıyla birlikte muteber dinî bilgilerin sistematik olarak derlenmesi ihtiyacı doğmuştur. Bu bağlamda ilmihāl kavramının tanımına ilk örneklerden biri olarak Muhammed b. Hasen eş-Şeybânî'nin (ö. 189/805) *Kitâbü'l-Kesb* adlı eserinde rastlanmaktadır. (Kahraman, 2016:589; Serahsî, 1978:30/260; Şeybânî, 1997:148-49) Ancak ilmihâlin bir yazım türü olarak ortaya çıkışı Osmanlı dönemine, özellikle 15. ve 16. yüzyıllarda kaleme alınan eserlere dayanmaktadır. (Arpaguş, 2000:139) Bu dönemde halkın kolaylıkla anlayabileceği bir sadelikte hazırlanmış dinî içeriklere duyulan ihtiyaç nedeniyle Arapça bazı kaynaklar Türkçeye çevrilmiş, eksik görülen kısımlar tamamlanmış ve ilk ilmihâl eserleri teşekkül etmiştir.¹ (Arpaguş, 2000:139; Öngören, 2002:485; Kahraman, 2014:148)

¹ Kutbüddin İznikî'nin (ö. 821/1418) *Mukaddime*'si, Abdurrahman b. Yûsuf Aksarâyî'nin (ö. 950/1543) *İmâdü'l-İslâm*'i, Mehmed b. Bâli'nin (XV. yüzyıl) *Güzide*'si, Birgivi Mehmed

İlmihâl eserlerinin yazım türü olarak geç tarihlerde yaygınlaşmasına rağmen, bu türün muhtevasına benzer içerikler çok daha erken dönemlerde üretilmiştir. Bu literatürün başlangıcı genellikle Ebü'l-Leys es-Semerkindî'nin (ö. 373/983) *Mukaddimetü's-Salât* adlı eseriyle ilişkilendirilir. Zamanla bu gelenek modernleşme süreciyle daha sistematik bir yapıya bürünmüş, özellikle Tanzimat Dönemi'nde yeni Türkçe ilmihâl eserleri yazılmış² (Arpaguş, 2000:139) ve bu gelenek Cumhuriyet döneminde de devam ettirilmiştir.³ (Arpaguş, 2000:139) Bu süreçte ilmihâller yalnızca temel dinî bilgileri değil, aynı zamanda toplumsal kuralları da kapsayan eserler hâline gelmiştir.

Osmanlı döneminde ilmihâl eserleri hedef kitle bazında çeşitlilik göstermiştir. Genel okuyucunun yanı sıra sadece erkeklere, kadınlara, askerlere veya çocuklara yönelik farklı versiyonlar hazırlanmıştır. İçerik bakımından da çeşitlilik gösteren bu eserlerin bazıları inanç esasları ve ibadetleri geniş kapsamlı bir şekilde sunarken, kimileri yalnızca namaz, oruç, hac, zekât veya kurban gibi belirli ibadet konularına odaklanmıştır. Bu çeşitlilik ilmihâl geleneğinin İslam toplumlarında dinî bilgi aktarımındaki önemli yerini ve esnek yapısını açıkça ortaya koymaktadır.

İlmihâl geleneğinde birçok eser kaleme alınmış olmasına rağmen, özellikle üç temel metin dikkat çekmektedir. Bu eserlerin benzer tasnif yöntemlerini kullanarak aynı konuları ele almaları zamanla şerh, haşiye, tercüme ve manzume çalışmalarıyla bu metinler üzerine geniş bir literatür oluşturmuştur. Ancak bu süreçte metinlerin müelliflerine dair aidiyet sorunları ortaya çıkmış; tabakât ve terâcim kitaplarında yer alan hataların tekrar edilmesi, bu sorunun daha da karmaşık bir hâle gelmesine yol açmıştır. Bu eserlerden *Mukaddimetü's-Salât* ve *Şurûtu's-Salât*, özellikle aidiyet ve isimlendirme tartışmalarının odağında yer almaktadır.

Bu tartışmada Semerkandî'nin *Mukaddimetü's-Salât*'ı, ilmihâl geleneğini başlatan bir eser olarak değerlendirilmekte ve bazı içerik farklılıkları nedeniyle genellikle tartışmanın dışında tutulmaktadır. Benzer şekilde Molla Fenârî'ye isnat edilen *Şurûtu's-Salât* da bir kenara bırakıldığında, Keydânî'ye nispet

---

Efendi'nin (ö. 981/1573) *Vasiyetnâme'si* ve *Mızraklı İlmihal* vb. Osmanlı coğrafyasındaki Türkçe ilmihâl kitaplarının önemli arasında yer almaktadır. Türk-İslâm geleneğindeki "ilmihâl" kitaplarındaki bilgileri içeren eserler Arap coğrafyasında genellikle *ez-Zarûrâtü'd-Diniyye* başlığı altında kaleme alınmıştır.

² Abdülhamid b. Mustafa Reşid, *Zübde-i İlmihâl*; Mehmed Üstüvânî, *İlmihâl*; Oflu Mehmed Emin Efendi, *Necâtü'l-mü'minîn*; Mehmed Zihni Efendi, *Ni'met-i İslâm* adlı eserler bu dönemde kaleme alınmıştır.

³ Ahmet Hamdi Akseki, *İslâm Dini* (1933), Numan Kurtulmuş, *Yeni Âmentü Şerhi* (1943), Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslâm İlmihâli* (1947), Mustafa Âsım Köksal, *İlmihâl* (1954); Ali Fikri Yavuz, *Geniş İslâm İlmihâli-İslâm Fıkhı ve Hukuku* (1977) gibi eserler bu dönemde kaleme alınmıştır.

edilen *Mukaddimetü's-Salât/Fıkh-ı Keydânî* eseri üzerinde yoğun bir müellif aidiyeti sorunu bulunduğu görülmektedir.

Mukaddimetü's-Salât'ın müellifi konusunda ilk tartışmalara dikkat çeken isimlerden biri Kâtib Çelebi'dir (ö. 1067/1657). Şerh çalışmalarını inceleyen Kâtib Çelebi üç farklı görüşten bahsetmektedir: 1. Taşköprizâde (ö. 968/1561), eserin Molla Fenârî'ye ait olduğunu ileri sürmektedir. 2. İbrahim Mîr Dervîş el-Buhârî (ö. 955/1548'den sonra), Muhammed el-Kuhistânî (ö. 962/1555) ve Abdülganî en-Nablusî (ö. 1143/1731) gibi şarihler, eseri Keydânî'ye nispet etmektedir. 3. Hasan el-Kâfi el-Akhisârî (ö. 1025/1616) metni Kemalpaşazâde'ye (ö. 940/1534) dayandırmaktadır. (Kâtib Çelebi, 1941:2/1802; Ebû'l-Hâcc, 2006:8-12; Gömbeyaz, 2009:494; Yıldırım, 2013:271-72)

Mukaddimetü's-Salât'ın ismi konusunda da önemli bir tartışma söz konusudur. Örneğin, Kâtib Çelebi eseri *Mukaddimetü's-Salât* olarak adlandırırken Nablusî *Umdetü'l-Musallî*, Hind kıtasındaki âlimler ise *Hulâsatü'l-Keydânî* adını kullanmaktadır. Kütüphane yazma eser kataloglarında ise daha çok *Fıkh-ı Keydânî* veya *Mukaddimetü's-Salât* isimlerinin tercih edildiği görülmektedir. Ancak kataloglarda yer alan hatalı kayıtlar ve farklı isimlendirmeler metin ve müellif karışıklığını artırmakta ve bu sorun hâlâ devam etmektedir.

Müellif aidiyeti ve isimlendirme sorunlarının doğmasında birkaç temel etken bulunmaktadır: 1. Tabakât ve terâcim kaynaklarındaki döngüsel aktarımlar: Bu kaynaklardaki bilgiler genellikle birbirlerinden alıntılanarak aktarılmakta, yeni bilgiler eklenmeden tekrarlanmaktadır. 2. Yazma eserlerin fizikî incelemelerinin yetersizliği: Zahriye sayfalarına müstensihler veya eser sahipleri tarafından yapılan hatalı notlar, yanlış kanaatlerin yayılmasına neden olmaktadır. 3. Dîbâce veya ferağ kaydı eksikliği: Bazı nüshalarda müellif adının bulunmaması eserin kimliği konusunda daha büyük bir belirsizliğe yol açmaktadır. 4. Kütüphane kataloglarının hataları: Katalogların doğrudan fihristlere ya da tabakât eserlerindeki isimlendirmelere dayanarak karşılaştırma yapılmadan hazırlanması, isimlendirme ve müellif aidiyetini daha da karmaşık hale getirmiştir.

Bu karışıklıkların çözülmesi için yazma nüshaların fiziksel olarak titizlikle incelenmesi, kütüphane katalog bilgilerinin yeniden gözden geçirilmesi ve tabakât-terâcim literatüründeki verilerin karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir. Böyle bir yaklaşım hem eserin orijinallliğini ispatlama hem de müellif aidiyeti konusunda net bir kanaate varma açısından önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı öncelikle Lütfullah en-Nesefî'ye (Keydânî) atfedilen *Mukaddimetü's-Salât/Fıkh-ı Keydânî* adlı eserin tespitini yapmak ve bu eser üzerine kaleme alınan şerh, haşiye, manzum ve mensur Türkçe tercümelerini ortaya koymaktır. Çalışma sürecinde daha önceki araştırmalarda karşılaşılan yöntemsel sorunlar ve eksiklikler de detaylı bir şekilde ele alınarak değerlendirilecektir.

İlk aşamada, eserin mevcut yazma nüshaları tespit edilerek hem fiziksel hem de içerik yönünden ayrıntılı bir incelemeye tabi tutulacaktır. İkinci aşamada ise *Fıkh-ı Keydânî* üzerine yapılan çalışmaların yazma nüshaları belirlenip tespit edilen bu eserler içerik analizi yöntemiyle ana metinle ilişkilendirilecektir. Bu süreçte eserlerin aidiyeti, özgünlüğü ve tarihî bağlamını netleştirmek amacıyla detaylı bir inceleme gerçekleştirilecektir. Özellikle yazma eserlerin başlangıç ve bitiş cümlelerinden alınacak örnekler üzerinden nüshalar arasındaki bağlantılar ve doğruluk değerlendirilecektir. Son olarak yazma nüshaların fiziksel özellikleri, istinsah tarihleri ve kütüphanedeki yerleri incelenecek; ayrıca dîbâce ve ferağ kayıtlarında yer alan bilgiler ve telif sebepleri de ayrıntılı bir şekilde değerlendirilecektir. Böylece *Fıkh-ı Keydânî* üzerine yapılan çalışmaların daha kapsamlı bir zeminde ele alınması ve gelecekteki araştırmalar için sağlam bir temel oluşturulması hedeflenmektedir.

1. KEYDÂNÎ'NİN MUKADDİMETÜ'S-SALÂT ADLI ESERİ

Keydânî'nin *Mukaddimetü's-Salât* adlı eseri tabakât kitaplarında, kütüphane kataloglarında ve yazma nüshaların zahriye sayfalarında farklı isimlerle anılmaktadır. Bu isimler arasında *Fıkh-ı Keydânî*, *Umdetü'l-Musallî*, *Hulâsatü'l-Keydânî* ve *Mukaddimetü's-Salât* gibi ifadeler öne çıkmaktadır. Bu isimlendirme farklılıklarının müellifin tanınmışlığı ya da eserin içeriğinin odaklandığı konulardan kaynaklanabileceği değerlendirilebilir.

Eserin müellife aidiyetine ilişkin doğrudan bir bilgi ne mukaddimesinde ne de ferağ kaydı sayfasında yer almaktadır. Ancak eser üzerine yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu, eserin Keydânî'ye ait olduğunu ifade etmektedir. Özellikle şerhlerdeki ve diğer çalışmalardaki sebab-i telif bölümlerinde yer alan Keydânî'ye yönelik övgüler, bu aidiyeti desteklemekte ve pekiştirmektedir.

Eserin içeriği, ilmihâl geleneğinde yer alan diğer metinlerle benzerlik taşısa da belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Bu metinde yalnızca namaz konusu ele alınırken, abdest ya da gusül gibi diğer konulara yer verilmemiştir. Ayrıca eserin başlangıç kısmında namaz konusuna giriş yapmadan önce mükellefiyet konusu ele alınmaktadır. Bu bölümde müellif, meşru ve meşru olamayan durumlara göre namaz konusunu kategorize etmektedir. Meşru olanlar

arasında farzlar, vacipler, sünnetler, müstehaplar ve mübahlar yer alırken; meşru olmayanlar arasında haramlar, mekruhlar ve müfsitler bulunmaktadır. Müellif, bu kavramların tanımlarını yaptıktan sonra namaz konusunu bu kategoriye göre detaylandırmıştır.

Eserin içeriği, namaz konusunu sade ve kısa bir açıklama yöntemiyle ele alırken başta yapılan kategoriye sadık kalınarak sekiz bölümde detaylandırılmıştır:

1. Namazın Farzları: Müellif, farzları sekizi dış (zahiri), yedisi iç (batını) olmak üzere toplam 15 maddede ele almıştır.
2. Namazın Vacipleri: Vacipler, yedisi genel şartlar, on dördü özel şartlar olmak üzere toplam 21 maddede incelenmiştir.
3. Namazın Sünnetleri: Sünnetler, on yedisi genel, onu özel şartlar olarak toplam 27 maddede işlenmiştir.
4. Namazın Müstehapları: Müstehaplar, on dördü genel, dokuzu özel şartlar olmak üzere toplam 23 maddede ele alınmıştır.
5. Namazın Haramları: Haramlar, toplam 14 maddede açıklanmıştır.
6. Namazın Mekruhları: Mekruhlar, kırk ikisi genel, on yedisi özel şartlar olmak üzere toplam 59 maddede değerlendirilmiştir.
7. Namazın Mübahları: Mübahlar, sekizi genel, üçü özel şartlar olmak üzere toplam 11 maddede ele alınmıştır.
8. Namazın Müfsitleri: Müfsitler, toplam 5 maddede incelenmiştir.

Müellif, bu kategorik yapıyı takip ederek, fikhî kavramları açık ve sistematik bir şekilde açıklamış, böylece namazla ilgili temel bilgileri derli toplu bir şekilde sunmayı başarmıştır.

2. ŞURÛTU’S-SALÂT ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALAR

2.1. Şerh ve Haşiyeler

2.1.1. Şerhu Mukaddimeti’s-Salât: İbrahim b. Mîr[Pîr] Dervîş el-Buhârî (ö. 955/1548’den sonra)

Eserin mukaddimesinde müellif adını “İbrahim b. Mîr[Pîr] Dervîş el-Buhârî” olarak kaydetmiş ve şerhini yaptığı eserin, “Keydânî olarak meşhur olan Lütfullah en-Nesefî”ye ait olduğunu açıkça ifade etmiştir.

Mukaddimedede ilmin üstün faziletine dikkat çeken müellif, özellikle helal ile haramı araştıran ve hükümler arasında doğru ile yanlış ayırt eden fıkıh ilminin önemini vurgulamaktadır. Fıkıh alanında önceki âlimlerin çeşitli eserler ortaya koyduğunu, ancak sonraki âlimlerin bu eserleri daha kısa ve öz hale getirerek toplumun daha kolay anlayabileceği bir şekilde yeniden düzenlediğini belirtmektedir.

Bu bağlamda müellif, Lütfullah en-Nesefî'ye atfedilen bu risalenin kapsamlı ve gerekli meseleleri içermesine rağmen, bazı kısımlarında kapalı ifadeler ve ince işaretler barındırdığını ifade etmektedir. Müellif önceki şârihlerin çoğunun bu kapalı noktaları açıklamaktan ziyade zaten açık olan kısımları tekrarlamakla yetindiklerini belirterek, bu durumun kendisini eserin kapalı noktalarını açıklığa kavuşturmak ve detaylarını ortaya koymak amacıyla bir şerh yazmaya sevk ettiğini ifade etmektedir. Ayrıca müellif bu çalışmayı alimlerin değerini toplum nezdinde yüceltmekte benzersiz bir şahsiyet olan ve hak sahiplerini tanımadaki adaletiyle diğerlerinden ayrılan Sultan Süleyman Han'a ithaf ettiğini de özellikle vurgulamaktadır.

Bu eser müellifin diğer şerhlere kıyasla daha hacimli ve kapsamlı bir çalışma ortaya koyduğunu göstermektedir. Şerh, kavramların detaylı bir şekilde açıklanmasını, hükümlerin dayandığı delillere yer verilmesini ve bu delillerin gerekçelerinin izah edilmesini içermektedir. Ayrıca müellif eserinde yer yer soru-cevap yöntemi (fe'in kulte-kultü) kullanarak okuyucuların aklına gelebilecek sorulara yanıtlar sunmuş, böylece tartışmalı konuları derinlemesine ele almıştır. Bu yöntemle müellifin yalnızca metni açıklamakla kalmayıp aynı zamanda okuyucunun kavrayışını güçlendirmeyi amaçlayan didaktik bir yaklaşım sergilediği ifade edilebilir.

Eserin başlangıç ve bitiş cümleleri şöyledir:⁴ (Buhârî, t.y.:180b-244b)

[180b] الحمد لله المحيظ علمه الوائي بالأسرار و المضمرات، الكافي في الوقاية عن التوازل وكفاية المهمات، والصلاة على من هو العمدة والغرض في تأسيس العالم الكبرى.

[244b] تعمد الحدث: أي نقض الطهارة قصداً بمثل البول والريح و المنى وغمر الجراحة الخارج عنها شيء، وهذا إذا وقع منه قبل أن يقعد مقدار التشهد، وأما بعد القعود المذكور إن عمل بما ينافيها تمت صلوته لوجود الخروج بصنعه، تم.

⁴ İncelenen eser toplam 64 varak hacminindedir. Metin, 230x160 mm boyutlarındaki kâğıtlara istinsah edilmiş olup yazı alanı yaklaşık 140x70 mm ölçülerinde düzenlenmiştir. Her sayfada 19 satır, her satırda ise ortalama 9 kelime bulunmaktadır. Eser, nesih hattı ile harekeli olarak yazılmıştır. Şerhi yapılan metin dikkat çekmesi için kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Ferağ kaydında eserin "müellif nüshasından" istinsah edildiği belirtilmekte ve müstensihin bu nüshayı 1037 yılı Cemaziyelevvel ayının sonlarına doğru istinsah ettiği bilgisi yer almaktadır. Eserin telifi Şevval ayının sonlarına doğru 955 [1548] tarihinde tamamlanmış olup tarihi kayıt ise "on yıllık (öşriyye) sistemi" metoduyla hazırlanmıştır.

2.1.2. *Şerhu Fıkhi'l-Keydânî: Kuhistânî, Şemsüddîn Muhammed b. Hüsâmiddîn el-Horasânî (ö. 962/1555)*

Müellif eserin mukaddimesinde kendi adını ve eserin ismini açıkça belirtmemiş, ancak şerh ettiği metnin Lütfullah en-Nesefî'ye ait olduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte nüshanın ferağ kaydında şerhini 947 [1541] yılı bayram günü tamamladığını ifade etmiştir. Bazı nüshaların zahriye sayfasında ise eserin Ubeydullah Han döneminde Horasan müftüsü olan Muhammed Kuhistânî'nin şerhi olduğu kaydedilmiştir. (Kuhistânî, t.y.-a:1a) Ayrıca yine bazı nüshaların ferağ kayıtlarında "Bu el-Fâdıl el-Kuhistânî kitabının yazımı tamamlanmıştır" ifadesine rastlanmaktadır. (Kuhistânî, t.y.-b:87a)

Müellif mukaddimedede fikhî meselelerin gizliliklerini açıklamaya çalışan birçok âlimin bu dünyadan göçtüğünü, ancak geride faydalı eserler bıraktıklarını ifade etmektedir. Daha sonra gelenlerin ise bu birikimi tamamlamak, açıklamalar yapmak ve ilave meseleler eklemek amacıyla eserler ortaya koyduklarını belirtmiştir. Özellikle Hanefî mezhebine dair çalışmalar kısa sürede eksiklerin giderilmesi ve daha kolay anlaşılması için genişletilmiştir.

Lütfullah en-Nesefî fıkıh ve usul ilimlerinden yararlanarak her iki dünya için de faydalı olan ve öğrencilerin dikkatini çekecek nitelikte bir eser ortaya koymuştur. Bu eser hem öğrenenlere önemli bilgiler kazandırmayı hem de geleneksel kuralların takipçilerini teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Bununla birlikte eserin tamamen anlaşılır olmaktan uzak olup içinde bazı kapalı ifadeler, hatalar ve ince işaretleme barındırdığı da belirtilmektedir.

Şerh yazmaya yönelen diğer âlimlerin genellikle yalnızca açık olan kısımları açıklamaya odaklandıkları ve metni gereksiz yere uzatarak fazladan rivayetler eklemekle yetindikleri ifade edilmiştir. Müellif bu durumun aksine zamanın imkânlarından yararlanarak bu eser için yeterli, açıklayıcı ve önemli meseleleri kapsayan bir şerh hazırlamaya yönelmiştir. Hazırlanan bu şerh alandaki birçok uzun eserin yerini alabilecek nitelikte olup kısa fakat eksiksiz ifadelerle kaleme alınmıştır.

Eserin başlangıç ve bitiş cümleleri şöyledir:⁵ (Kuhistânî, t.y.-b:17b, 87a)

⁵ İncelenen eser toplam 70 varak hacminindedir. Metin, 210x130 mm boyutlarındaki kâğıtlara istinsah edilmiş olup yazı alanı yaklaşık 140x70 mm ölçülerinde düzenlenmiştir. Her sayfada 17 satır, her satırda ise ortalama 8 kelime bulunmaktadır. Nesih hatla yazılan bu nüshada konuların başlangıç ve bitişlerine vurgu yapmak için bab başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Şerhi yapılan metnin üzerine ayırt edici bir görsel unsur olarak kırmızı mürekkeple bir çizgi çekilmiştir. Ferağ kaydında eserin 947 tarihinde telif edildiği, 20 Cemaziyelevvel 1078 tarihinde de istinsah edildiği kaydı yer almaktadır.

[17ب] الحمد لله رفع قاعدة الفقه حتى وقفنا على مراد خير التابعين أبي حنيفة وأصحابه رضي الله عنهم وعن سائر أسلافنا أجمعين، والصلاة والسلام على أفضل.

[187] لعله يتولد منهن أولاد من صالح الأعمال، يوم العيد لسنة سبع و أربعين وتسعمائة من الأعوام والسنين، أرجوا بمذه التتمة حسن العاقبة، والخاتمة.

2.1.3. Şerhu Mukaddimeti's-Salât: Taşköprizâde Ahmed Efendi (ö. 968/1561)

Müellif, eserin mukaddimesinde Molla Fenârî'nin *Mukaddimetü's-Salât* adlı eserine bu şerhi yazdığını belirtmiştir. Ancak ne mukaddimedede ne de ferağ kaydında kendi adına yer vermiştir. Buna karşın bazı nüshaların zahriye sayfasında eserin adı "Bu Mukaddime'nin şerhi el-fâdıl el-merhûm Ahmed eş-şehîr bi-Taşköprizâde'ye aittir" (Taşköprizâde, t.y.-a:1a) ibaresiyle kaydedilmiştir. Bazı nüshalarda ise mukaddime sayfasında bismelenin üzerine kırmızı mürekkeple şârihin "Taşköprizâde" olduğu başlık formatında belirtilmiştir. (Taşköprizâde t.y.-b:110b) Müellif eserin mukaddimesinde besmele ve hamdeleden sonra şerhi yapılan eserin müellifinin adını zikretmekle yetinmiş, eseri yazma gerekçesine yer vermeden doğrudan metni şerh etmeye başlamıştır.

Şerhinde açıklamaları kısa ve anlaşılır tutmayı tercih etmiş, okuyucunun rahatlıkla anlayabileceği bir üslup kullanmıştır. Tanımları yapılan fikhî kavramları açıklığa kavuşturmuş, hükümleri ayet ve hadislerle delillendirerek desteklemiştir. Fikhî açıklamalarında zaman zaman mezhep dışı görüşlere de yer vererek mukayeseli bir şerh yöntemi benimsemiştir. Mezhep içi görüşlerde ise tercih yaparak müftabih olan görüşleri zikretmiş ve okuyucuyu kararsızlık içinde bırakmamıştır.

Eserin başlangıç ve bitiş cümleleri şöyledir:⁶ (Taşköprizâde, t.y.-c:19b, 39a)

[19ب] الحمد لله الذي جعل الصلاة تالية للإيمان، وجعلها عماد الدين للأهل الإحسان، والصلاة والسلام الأتمان الأكملان على رسول محمد سيد ولد عدنان، وعلى آله.

[39أ] وتعمد الحدث: احترازاً عن سبق الحدث فإنه مفسد، فلو كان يصلي تحت جدار المسجد فأتخدم فاعذر من ذلك الجدار على رأسه وأدماه فهو من قبيل سبق الحدث فلا تفسد الصلاة به، وعلى هذين الفصلين مسائل كثيرة تعرف في الفتاوى.

⁶ İncelenen nüshada eser toplam 20 varak hacindedir. Metin 204x140 mm boyutlarındaki kâğıtlara istinsah edilmiş olup yazı alanı yaklaşık 184x179 mm ölçülerinde düzenlenmiştir. Her sayfada 23 satır, her satırda ise ortalama 13 kelime bulunmaktadır. Nesih hatla yazılan bu nüshada konuların başlangıç ve bitişlerine vurgu yapmak için bab başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Şerhi yapılan metnin üzerine ayırt edici bir görsel unsur olarak kırmızı mürekkeple bir çizgi çekilmiştir. Ferağ kaydındaki bilgilere göre eser, Kostantiniyye'de 20 Zilhicce 967 Cuma günü telif edilmiş, 10 Zilhicce 977 Cumartesi tarihinde yine Kostantiniyye'de istinsah edilmiştir.

2.1.4. Şerhu Fıkhî'l-Keydânî: Ali el-Kârî (ö. 1014/1605)

Eserin başlangıç cümlelerinde yalnızca Farsça olarak besmele ve hamdele ifadelerinin yer alması, mukaddimenin olmaması nedeniyle müellifin adına ya da şerhin ismine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak nüshanın zahriye sayfasına düşülen notta “Şerhu Fıkh-ı Keydânî li-Ali el-Kârî” ifadesi yer almakta, ayrıca ferağ kaydının bitiş cümlelerinde farklı bir kalemle yazılmış olan “Temme Şerhu Fıkhî'l-Keydânî li-Ali el-Kârî” ibaresi bu şerhin müellifine işaret etmektedir. Bu durum eserin orijinal metninde yer almayan bilgilerin sonradan eklenen notlarla müellif ve eser hakkında bilgi edinmemize olanak sağladığını göstermektedir. Zahriye ve ferağ notları yazma eserlerin tanımlanması ve müelliflerin tespit edilmesi noktasında hayati bir öneme sahiptir.

Eserin sonunda yer alan bilgilere göre müellif şerhini tamamlamak için *el-Muhît, el-Fetâvâ el-Kebîr, el-Hidâye, el-Mültekat, Mizânü'l-Usûl* ve *el-Fetâvâ'l-Hâniyye* gibi önemli ve klasik kaynaklardan faydalanmıştır. Bu, müellifin eseri sadece bir açıklama metni olarak değil, aynı zamanda geniş bir fıkıh literatürüne dayanan derinlemesine bir çalışma olarak tasarladığını göstermektedir. Eser, ayet ve hadislerden deliller getirerek hem Kur'an hem de sünnet ışığında meseleleri ele almış; ayrıca mezhep içi ve mezhep dışı görüşlere yer vererek mukayeseli bir yöntem izlemiştir.

Müellif, okuyucunun yalnızca belirli bir mezhebin sınırları içerisinde kalmasına değil, aynı zamanda farklı görüşlerle zenginleşmesine de olanak tanımayı amaçlamıştır. Örneklerle desteklenen açıklamalarında, benzer durumların farklı hükümlere yol açabileceğini göstererek, fıkıh ilminin dinamik ve bağlama dayalı bir yapıya sahip olduğunu vurgulamaktadır. Mezhep içi metinlerden müçtehitlerin görüşlerini aktarmanın ötesine geçerek, farklı ekollerden gelen görüşlere de yer vermiş ve bu görüşleri "bazıları şöyle der" gibi ifadelerle okuyucuya sunmuştur.

Eserde dikkat çeken bir diğer özellik ise okuyucunun zihninde doğabilecek olası sorulara "şayet şöyle olsa..." gibi ön açıklamalarla cevap verilmesidir. Bu yöntem eserin yalnızca bir bilgi aktarımı değil, aynı zamanda okuyucuyla etkileşim kurmayı amaçlayan pedagojik bir yaklaşıma sahip olduğunu göstermektedir. Müellif, müftâbih görüşleri zikrettikten sonra okuyucuyu alternatif görüşler üzerinde düşünmeye sevk ederek hem bir rehber hem de bir düşünme aracı sunmayı hedeflemiştir.

Eserin başlangıç ve bitiş cümleleri şöyledir:⁷ (Kârî, t.y.:51b, 75b)

[80ب] معنى التسمية بالفارسية على التحقيق بنام خدای بجمتای آغاز میکنم آن خدای که روزی وهندهاست من مؤمن وکافرا بخشانیدهاست بر مؤمنان کذا حقق أبو حفص الكبير .

[75ب] وسبعة حدث جازان ينصرف للتوضي ويتوضأ ويبنى على بقبته صلاة. تم الكتاب واستخراج من المحيط والفتاوى الكبير والهداية.

2.1.5. *Hadikatü's-Salât [Şerhu Mukaddimeti's-Salât]: Hasan Kâfi Akhisârî (ö. 1024/1615)*

Müellif, eserin mukaddimesinde kendisini “Kâfi el-Akhisârî” olarak tanıtmış ve şerh ettiği metni önemli Osmanlı şeyhülislamı ve tarihçisi olan Kemâlpaşazâde'ye isnat etmiştir. Mukaddimedede bu şerhine “Hadikatü's-Salât” (Namazın Bahçesi) adını vermiştir. Eserin başında hem müellifin kimliğine hem de şerh ettiği metnin ilmi kıymetine vurgu yapılmış, şerhin içerik ve amaçlarına ilişkin önemli açıklamalarda bulunulmuştur. Müellif eserine verdiği bu ismin, şerhin içeriğiyle doğrudan uyumlu olduğunu ve namazın temel meselelerini kapsayan, okuyucuya rehberlik edecek nitelikte bir çalışma olmasını amaçladığını ifade etmiştir.

Eserin mukaddimesinde namazın ibadetler arasındaki merkezi konumu ve imanın inançların temel dayanağı olduğu, İslam alimleri ve mutasavvıflar arasında tartışmasız bir gerçek olduğu vurgulanmaktadır. Bu çerçevede âlimler namazın rükünlerini özlü metinlerle sağlam bir temele oturtmuş ve bu esasları muteber şerhlerle pekiştirmişlerdir. İşte bu bağlamda insanların elden ele dolaştırdığı ve namaz kılanlar arasında sıkça kullanılan eserlerden biri olarak “Mukaddimetü's-Salât” öne çıkmaktadır.

Şerhin, müellifin hocasının hocası olan Kemâlpaşazâde'nin eserine yapıldığı belirtilmiştir. Müellif hocasının eserini sadeliği, ezberlenme kolaylığı ve her bir kelimesinin derin anlamlar barındırmasıyla öne çıkan bir çalışma olarak tanımlamaktadır. Bu eserin her kelimesinin bir konuyu, her konusunun ise bir kitabı temsil ettiğini ifade etmektedir. Ayrıca müellif eserin ifadelerinde meselelerin hakikatlerine dair derinliklerin yanı sıra işaretlerinde faziletlerin inceliklerini barındırdığını vurgulamaktadır.

Müellif eseri şerh etme fikrinin zihninde hayatının erken dönemlerinde filizlendiğini ifade etmektedir. Bu süreçte metnin ifadelerinin güzelliklerini ortaya çıkaracak ve karmaşık noktalarını aydınlatacak bir şerh hazırlamayı

⁷ İncelenen eser toplam 26 varak hacindedir. Metin, 196x130 mm boyutlarındaki kâğıtlara istinsah edilmiştir. Her sayfada 21 satır, her satırda ise ortalama 10 kelime bulunmaktadır. Nesih hatla yazılan bu nüshada konuların başlangıç ve bitişlerine vurgu yapmak için bab başlıkları ile bazı kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Şerhi yapılan metnin üzerine ayırt edici bir görsel unsur olarak kırmızı mürekkeple bir çizgi çekilmiştir.

düşündüğünü belirtmiştir. Çalışmasında eserin kıymetli ifadelerini açıklamayı hedeflemiş ve bu esnada gereksiz ayrıntılardan kaçınarak metnin özünü korumaya özen göstermiştir. Bu amaç doğrultusunda seçkin âlimlere danışmış, onların teşvikleriyle Allah'tan yardım dileyerek çalışmasına başlamıştır.

Müellif, şerhinde özlü metinlerden derlenen bilgilerle birlikte geniş kapsamlı eserlerden de faydalanmıştır. Ancak bu süreçte sahip olduğu bilgi birikiminin sınırlı olduğunu kabul ederek mütevazı bir yaklaşım sergilemiştir. Şerhine “Hadikatü’s-Salât” (Namazın Bahçesi) adını veren müellif, bu eserle namazın faziletlerini ve önemini kapsamlı bir şekilde ele almayı hedeflemiştir. Eserde yer alan bilgiler hem doğruluğu teyit edilmiş güvenilir kaynaklara dayandırılmış hem de okuyucular için açık ve anlaşılır bir şekilde sunulmuştur.

Eserin başlangıç ve bitiş cümleleri şöyledir:⁸ (Bosnevî, t.y.:80b, 118a)

[80ب] الحمد لله الذي محص قلوبنا بالإيمان والاعتقادات، وخصص نفوسنا بالصلاة وسائر العبادات، والصلاة على رسوله محمد سيد السادات، وعلى آله وأصحابه أرباب الخيرات.

[118أ] والثاني عشر: إذا كان صاحب عذر فانقطع عذره، ففي هذه الصور كلها عند أبي حنيفة بطلت صلاته وعندهما تمت كذا في شرح مقدمة أبي الليث.

2.1.6. *Hâşiyetü Kuhistânî Şerhu Fıkhi'l-Keydânî: Aziz Mahmud Hüdâyî (ö. 1038/1628)*

Müellif, eserin mukaddimesinde kendi adını ve eserin ismini açıkça belirtmemiş, ancak şerh ettiği metnin Lütfullah en-Nesefî'ye ait olduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte müellifin ismine eserin zahriye sayfasında kırmızı mürekkeple “Hâze'l-kitâb hâşiyetü Kuhistânî şerhu fıkhi'l-Keydânî ellefehû eş-Şeyh Hüdâyî Mahmûd Efendi el-Üsküdârî”⁹ (Hüdâyî, t.y.:1a) ibaresiyle yer verilmektedir.

Hüdâyî eserin dîbâcesinde şerhini kaleme alma gerekçesini özetle şöyle ifade etmektedir: Mevlâna Muhammed el-Kuhistânî'ye atfedilen ve “Fıkıh-ı Keydânî”

⁸ İncelenen eser toplam 38 varak hacindedir. Her sayfada 21 satır, her satırda ise ortalama 12 kelime bulunmaktadır. Nesih hatla yazılan bu nüshada konuların başlangıç ve bitişlerine vurgu yapmak için bab başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Şerhi yapılan metnin üzerine ayırt edici bir görsel unsur olarak kırmızı mürekkeple bir çizgi çekilmiştir. Ferağ kaydında düşünülen karmaşık “on yıllık” tarihlendirme sistemine göre eser 998 yılı Receb veya Şaban ayının 21-30 günleri arasında [1590 yılının haziran veya temmuz ayının son günleri] telif edildiği belirlenebilir.

⁹ Nüshanın Aziz Mahmud Hüdâyî'nin kitaplarının yer aldığı Hacı Selim Ağa Kütüphanesi Hüdâî Efendi koleksiyonunda yer alması, 1a varagında ifade edilen eser müellif aidiyetini tevsik etmektedir.

olarak bilinen risale üzerine yazılmış şerh, müellif tarafından ele alınırken çeşitli eksiklikler ve sınırlamalar tespit edilmiştir. Bu eksiklikler şerhin fikhî meseleleri açıklama kapasitesinin sınırlı olması ve bazı konuların yeterince açıklığa kavuşturulamamasından kaynaklanmaktadır. Müellif, bu eksiklikleri gidermek ve eseri daha kapsamlı bir şekilde ele almak amacıyla özellikle namazla ilgili meseleleri detaylandırmış ve güvenilir kaynaklardan gelen rivayetlerle desteklemiştir. Bununla birlikte eserin detaylı yapısı bazı okuyucuların ana kaynaklara ulaşma çabasından uzaklaşmasına ve dolaylı yollarla bilgi edinmeyi tercih etmesine neden olmuştur. Bu durumu fark eden müellif, okuyucularından gelen talepler doğrultusunda çalışmasını daha özlü ve pratik bir formata dönüştürme ihtiyacı hissetmiştir. Okuyucular eser üzerindeki incelemelerini daha kolaylaştırmak ve odaklarını derin bir analiz yerine kısa ve öz bir değerlendirme üzerine yoğunlaştırmak istemişlerdir. Bu bağlamda müellif, okuyucularının bu talebini karşılamak amacıyla eseri daha özet bir yapıya dönüştürmeyi ve fikhî meseleleri açık, anlaşılır bir şekilde sunmayı hedeflemiştir. Amacı okuyucuların temel meselelere ulaşmalarını kolaylaştırmak ve dikkatlerini özlü bir inceleme çerçevesinde yoğunlaştırmalarını sağlamaktır.

Eserin başlangıç ve bitiş cümleleri şöyledir:¹⁰ (Hüdâyi, t.y.:1b, 204a)

[1ب] الحمد لله الذي جعل الصلاة مفتاح دار السلام، ومعراج أهل الإسلام، والصلاة والسلام على مقتدانا محمد لصاحب المسجد والمقام، وعلى آله.

[204ب] صالح الأعمال: أعلى درجات الكمال بالفوز بنعيم الوصال وروية الجمال، وكان ذلك التبديل والتمام في اليوم الثاني من ربيع الآخر لسنة أربه وتسعين وألف من له العز والشرف.

2.1.7. *Hâşiye alâ Şerhi Fıkhî'l-Keydânî: Ahmed b. Mehmed Tarsûsî (ö. 1085/1674'ten sonra)*

Müellif, eserin ferağ kaydında ismini “Ahmed b. Mehmed et-Tarsûsî” olarak zikretmiş ve eserini Hicrî 1085 yılı Cemaziyelula ayının bir pazartesi günü [1674] telif ettiğini ifade etmiştir. Bununla birlikte müellifin oğlu Numan b. Ahmed et-Tarsûsî tarafından eser, 1110 yılı Cemaziyelahir ayının sonlarına doğru [1698] istinsah edilmiştir. Bu bilgiler eserin yazılış tarihi ve müellifin kimliği hakkında önemli bilgiler sunmaktadır.

¹⁰ İncelenen eser toplam 204 varak hacindedir. Metin, 198x130 mm boyutlarındaki kâğıtlara istinsah edilmiş olup yazı alanı yaklaşık 150x80 mm ölçülerinde düzenlenmiştir. Her sayfada 15 satır, her satırda ise ortalama 13 kelime bulunmaktadır. Nesih hatla yazılan bu nüshada konuların başlangıç ve bitişlerine vurgu yapmak için bab başlıkları ile bazı kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Şerhi yapılan metnin üzerine ayırt edici bir görsel unsur olarak kırmızı mürekkeple bir çizgi çekilmiştir. Ferağ kaydında eserin 2 Rebiülevvel 1094 tarihinde Ali b. Ahmed tarafından istinsah edildiği kaydı yer almaktadır.

Eser, besmele, hamdele ve salvele ifadeleriyle başlamaktadır. Ancak bir mukaddimenin bulunmaması, müellifin eseri hangi amaçla kaleme aldığına dair doğrudan bir ipucu sunmamaktadır. Bununla birlikte eserin içeriği incelendiğinde müellifin daha çok fikhî kavramları açıklama, kelimelerin irabını yapma ve kısa, özlü açıklamalarda bulunma gayreti içerisinde olduğu görülmektedir. Özellikle kapalı ifadeleri açıklama ve farklı anlamlara gelebilecek kelimeleri izah etme çabası, müellifin eserini bir rehber ve açıklama aracı olarak tasarladığına işaret etmektedir.

Eserin başlangıç ve bitiş cümleleri şöyledir:¹¹ (Tarsûsî, t.y.:1b, 48a)

[1ب] بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الْحَكِيمِ الْكَرِيمِ فَتَاحِ كُلِّ بَابٍ، الشُّرْهُ لِلَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ حَلِيَّةِ ذَوِي الْأَبَابِ، اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ الْفَقْهَ فِي الدِّينِ، أَفْضَلَ أَعْمَالَ الصَّالِحِينَ.

[48] يوم العيد: فيه مرة للمؤمنين والمؤمنات كما في يوم المزيد السنة سبع وأربعين وتسعمائة في الأعوام والسنين في التاريخ الذي وصفه الفاروق أمير المؤمنين.

2.1.8. *Metâlibü'l-Musallî [Şerhu Fıkhî'l-Keydânî]: Zencânî, İshak b. Hasan et-Tokâdî (ö. 1100/1688)*

Müellif, eserin mukaddimesinde kendi adını açık bir şekilde “İshak b. Hasan ez-Zencânî” olarak belirtmiştir. Bunun yanı sıra Keydânî'nin eseri üzerine şerh yazan Muhammed el-Kuhistânî'nin metnini ele aldığını ve bu şerhi özetleyerek kendi çalışmasını oluşturduğunu ifade etmiştir. Müellif, bu özet çalışmasına “Metâlibü'l-Musallî” (Zencânî, t.y.-b:1b) (Namaz Kılanın Talepleri) adını vermiştir. Bu ifade müellifin hem kendisini hem de eserinin temelini oluşturan metinlerle olan ilişkisini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Müellifin, Kuhistânî'nin ayrıntılı ve kapsamlı şerhinden ilham alarak eseri daha öz ve bir forma dönüştürme çabası dikkat çekmektedir. Müellif eserin dîbâcesinde şu noktalara değinmiştir:

Müellif çalışmasının başlangıcında Hanefî mezhebine ait metinler arasında geniş bir kabul gören ve “Fıkh-ı Keydânî” olarak bilinen Mevlâna Lütfullah en-Nesefî'nin eserine dikkat çekmiştir. Bu metnin doğu ve batıda büyük bir şöhret kazanmış bir eser olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu metnin “Fıkh-ı Keydânî” adıyla namaz konusunu ele alması ve Hanefî mezhebinde büyük bir itibar kazanmasıyla tanındığını dile getirmiştir.

¹¹ İncelenen eser toplam 48 varak hacindedir. Nesih hatla yazılan bu nüshada konuların başlangıç ve bitişlerine vurgu yapmak için “kavl” sözleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Ferağ kaydında eserin telif tarihi (في يوم الأحد وهو العشر السادس من الثالث الأول من السدس الرابع من النصف الثاني من العشر التاسع من العشر) 1086 yılının 78. Ayları (Receb-Şaban) içinde bir pazar gününe [1675] denk gelmektedir. Nüshanın istinsahı Safer ayının sonlarına doğru 1137 [1714] tarihinde tamamlanmıştır.

Eserin daha önce Muhammed el-Kuhistânî tarafından kapsamlı bir şekilde şerh edildiği de belirtilmiştir. Müellif bu şerhin detaylı ve tatmin edici bir açıklama sunduğunu, ancak bazı yerlerinin kapalı ve karmaşık ifadeler içerdiğini, bu durumun özellikle yeni başlayanlar için anlaşılması güç hale geldiğini ifade etmiştir. Bunun üzerine özellikle oğlu Ebû Bekr Fazlullah gibi yakın çevresinden gelen talepler doğrultusunda eseri özetleme fikrini benimsemiştir. Bu fikrin müellifin zihninde şekillenmesiyle birlikte Allah'a yönelerek bu çalışmayı tamamlamak için ilahi yardım dilemiştir.

Müellif bu amaçla Kuhistânî'nin şerhinden ve diğer muteber kaynaklardan faydalanarak gereksiz tekrarlardan ve aşırılıklardan arındırılmış bir özet hazırlamıştır. Bu esere “Metâlibü'l-Musallî” adını vermiştir. Eserin okuyucuların ihtiyaçlarına yönelik faydalı bir kaynak olmasını ve orijinal metin gibi taliplilere rehberlik etmesini umut etmektedir.

Eserin başlangıç ve bitiş cümleleri şöyledir:¹² (Zencânî, t.y.-b:1b, 52b)

[1ب] بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي رَفَعَ بِالْعِلْمِ عَبْدَهُ، وَالصَّلَاةَ عَلَى مَنْ لَا نَبِيَّ بَعْدَهُ، وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ الْمَشْرَعِينَ بِالشَّرِيعَةِ عِنْدَهُ، مَا قَالَ أَحَدٌ أَشْهَدُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ.

[52ب] فليضع يده على فمه ويقدم من لم يسبق بشيء والبلوى فيما سبق دون ما يتعمد فلا يلحق به والاستيناف أفضل تحرزا عن شبهة الخلاف تمه في الهداية، تم.

2.1.9. Terceme-i Fıkh-ı Keydânî: Ebû Ahmedzâde (ö. 1101/1690'dan önce)

Mütercim eserin mukaddimesinde öncelikle namazın dinî hayattaki önemine vurgu yapmıştır.¹³ (Ebû Ahmedzâde, t.y.-a:1b, 172a) Fıkıh âlimlerinin namazla ilgili meseleleri geniş bir şekilde ele aldıklarını ve bunları detaylı bir şekilde izah ederek nesilden nesile aktardıklarını ifade etmektedir. Mütercim, bu bağlamda Molla Fenârî, Keydânî ve Kemalpaşazâde gibi büyük âlimlerin namaz üzerine önemli eserler yazdıklarını, bu eserler üzerine yaklaşık on kadar Arapça ve Farsça şerh kaleme alındığını dile getirmiştir. Ancak bu

¹² İncelenen eser toplam 52 varak hacminindedir. Metin, 200x140 mm boyutlarındaki kâğıtlara istinsah edilmiştir. Nesih hatla yazılan bu nüshada konuların başlangıç ve bitişlerine vurgu yapmak için bab başlıkları ile asıl metnin kelimeleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Şerhi yapılan şerhin üzerine ayırt edici bir görsel unsur olarak kırmızı mürekkeple bir çizgi çekilmiştir. Ferağ kaydında eserin telif tarihi (العشر التاسع من العشر الأول بعد العشر العاشر في يوم الأحد وهو العشر السادس من الثالث الأول من السادس الرابع من النصف الثاني من) 1086 yılının 78. ayları (Receb-Şaban) içinde bir pazar gününe [1675] denk gelmektedir. Nüshanın istinsahı Safer ayının sonlarına doğru 1137 tarihinde tamamlanmıştır.

¹³ Bu nüshanın 1b varacağının üst kısmına, besmelenin hemen üstüne kırmızı mürekkeple “Bu kitap Risâle-i Keydânî üzerine Türkiye tercüme olunmuş bir risaledir, şârihi merhum Ebû Ahmedzâde'dir” ibaresi not düşülmüştür. Ayrıca ferağ sayfasında müstensih Hüseyin b. Abdullah, kendisinin Ebû Ahmed Efendi'nin talebesi olduğunu ifade etmektedir.

zengin literatüre rağmen, halkın istifade edebileceği Türkçe bir tercümenin bulunmaması mütercimi harekete geçirmiştir. Bu eksikliği gidermek ve namazla ilgili meseleleri Türkçe olarak sunmak amacıyla eseri tercüme etmeye karar verdiğini belirtmiştir.

Mütercim eserinde halkın anlayabileceği bir üslup kullanmayı hedeflemiş, bu nedenle sade ve akıcı bir dil tercih etmiştir. Çalışmasında özellikle Muhammed el-Kuhistânî'nin eserinden istifade etmiş, yer yer metne müdahalelerde bulunarak bazı noktalarda farklılıkları vurgulamıştır. Ayrıca fıkıh kitaplarından kaynaklar göstererek açıklamalar yapmış ve tercümede ihtilafı meseleleri ele alırken okuyucunun ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmuştur.

Mütercimin bir diğer dikkate değer yöntemi eserin içeriğinde okuyucunun zihnine gelebilecek olası soruları önden tahmin ederek, bunlara örneklemelerle ve detaylı açıklamalarla yanıt vermesidir. Böylelikle eser yalnızca bir tercüme olmanın ötesine geçerek halk için rehberlik edici bir kaynak hâline gelmiştir. Namazla ilgili meseleler yer yer ayetler ve hadisler ile desteklenmiş, İslâm hukukunun dayandığı esaslar okuyucuya açıklıkla sunulmuştur. Ayrıca mütercim ihtilafı konuları ele alırken sahih görüşleri ifade etmiş ve bulunduğu mezhebin müftâbih görüşünü vurgulamayı ihmal etmemiştir. Farklı görüşlere de yer verirken, bunları detaylandırmak için fıkıh kitaplarından kaynak göstererek okuyucunun meseleyi daha iyi kavramasına yardımcı olmuştur.

Sonuç olarak mütercim, bu tercüme ile hem halkın ihtiyacını karşılamayı hem de namazla ilgili fikhî meseleleri sade, anlaşılır ve kapsamlı bir şekilde sunmayı başarmıştır. Bu eser dinî meseleleri anlamakta zorluk çeken halk için önemli bir kaynak olma özelliği taşımaktadır.

Eserin başlangıç ve bitiş cümleleri şöyledir:¹⁴ (Ebû Ahmedzâde, t.y.-b:66b, 166b)

[66ب] بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ، حَمْدِ اَوَّلِ خَالِقِ كَوْنِنِهٖ اَوْلَسُوْنِكِهٖ جِنْسِ اِنْسَانِ عَدَمْدِن وَّجُوْدِهٖ كَتُوْرِبِ بَعْدِهٖ تَدْرِیْجِ اِیْلِهٖ تَرْبِیْهٖ اِبْدِرْكَ عَقْلِ وَّ كَمَالِ وَّرْشَدِ اِحْسَانِ اِیْلِیُوْبِ اَدَاءِ صَلَاٰتِ.

[166ب] اَمَّا قَوْلِ اٰخِرِهٖ صُوْرَتِ مَذْكُوْرِهٖ دَخِي تَعَمُّدِ حَدَثِ مَنَزَلِهٖ سَنَدِهٖ اَوَّلِغِيْلِهٖ مِبْطَلِ صَلَاةِ اَوَّلِدُوْعِنِ نَقْلِ اِیْلْمَشْلَرِ.

¹⁴ İncelenen eser toplam 100 varak hacmindedir. Metin 200x133 mm boyutlarındaki kâğıtlara istinsah edilmiş olup yazı alanı yaklaşık 160x85 mm ölçülerinde düzenlenmiştir. Her sayfada 19 satır, her satırda ise ortalama 10 kelime bulunmaktadır. Nesih hatla yazılan bu nüshada asıl metin kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Ayrıca Süleymaniye Ktp., Serez, 1052'de yer alan nüshanın zahriye sayfasına "Halebî tercümesi gibi bir kitaptır" notu düşülmüştür. Bu nüshanın ferağ kaydında Muhammed b. Ali tarafından 1127 tarihinde istinsah edildiği kaydı yer almaktadır.

2.1.10. Şerhu Fıkhî'l-Keydânî: İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725)

Müellif eserin mukaddimesinde kendi adını “İsmail en-Nâsihi” olarak belirtmekte, şerh ettiği metni ise “Keydânî” diye tanınan Lütfullah en-Nesefî'ye isnat etmektedir. Müellif mukaddimedede şerhine bir isim vermemiş olsa da eserin bir nüshasının zahriye sayfasında “Şerhu Fıkh-ı Keydânî li-İsmail Hakkı el-Bursevî” şeklinde bir kayıt bulunmaktadır. (Bursevî, t.y.:1b, 104b)

Dibâcede Keydânî'ye ait *Mukaddimetü's-Salât* adlı risale, kısa fakat kapsamlı ve faydalı bir eser olarak değerlendirilmiştir. Bu risaleye dair yazılmış şerhlerin çoğunun eksiklikler barındırdığı, ancak Muhammed el-Kuhistânî'nin şerhinin diğerlerinden üstün bir konumda olduğu ve alanında emsalsiz bulunduğu ifade edilmektedir. Kuhistânî'nin bu alandaki üstünlüğünün henüz geçilemediği de belirtilmiştir. Bu bağlamda eserin kıymeti göz önünde bulundurulurken fıkıh âlimlerinin kitaplarından istifade edilerek yeni bir şerh hazırlanması amaçlanmıştır. Bu çalışmada Kuhistânî'nin ifadelerinin mümkün olduğunca kendi cümleleriyle aktarılmasına özen gösterilmiş, zor anlaşılır ve karmaşık kısımlar yeniden düzenlenmiş, açıklamalar ve detaylar eklenerek daha anlaşılır hale getirilmiştir. Bu da şârihin Kuhistânî'nin eserini bir başlangıç noktası olarak kabul ettiğini, fakat kendi yorumlarını ve düzenlemelerini ekleyerek daha kapsamlı ve erişilebilir bir şerh oluşturmayı hedeflediğini göstermektedir. Ayrıca çalışmanın temel yöntemi olarak en iyi kaynakları bir araya getirme ve düzenleme hususu benimsenmiş, bu özelliğin bile eserin kıymetini ortaya koymaya yeterli olduğu belirtilmiştir. Bu doğrultuda gereksiz ve karmaşık olan ifadelerden kaçınılmış, eserin özüne ve esasına odaklanılmıştır.

Eserin başlangıç ve bitiş cümleleri şöyledir:¹⁵ (Bursevî, t.y.:1b, 104b)

[1ب] الحمد لله الذي أعطى ما يقتضيه كل مقام من أصوله، فجعل الفقهاء في كل عصر لإقامة الدين وترتيب أبوابه وفصوله، لا سيما الصلاة التي هي المعراج المعنوي للرجال.

[104ب] قطعة: وما مدحي له إلا كقطر، من الدماء والبحر المحيط، حسيب بالنفي لكن نسيب، وعرق المصطفى خير الوسيط.

2.1.11. el-Cevherü'l-Küllî Şerhu Umdeti'l-Musallî [Keydânî]: Nablusî, Abdülganî b. İsmâil (ö. 1143/1731)

¹⁵ İncelenen eser toplam 104 varak hacminindedir. Her sayfada 25 satır, her satırda ise ortalama 12 kelime bulunmaktadır. Ta'lik hatla yazılan bu nüshada konuların başlangıç ve bitişlerine vurgu yapmak için bab başlıkları ile bazı kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Şerhi yapılan metnin üzerine ayırt edici bir görsel unsur olarak kırmızı mürekkeple bir çizgi çekilmiştir. Ferağ kaydında düşünülen karmaşık “on yıllık” tarihlendirme sistemine göre [fi'l-aşri'l-hâmisi yevmi'l-ehadi mines's-sülüsi's-sânî mine's-südüsü's-sälisi mine'n-nusfi'l-evveli mine'l-aşri'l-âşiri mine'l-akdi'l-evveli mine'l-elfi's-sânî mine'l-hicreti] eserin 15 Rebiülevvel 1094 Pazar günü [14 Mart 1683] telif edildiği anlaşılmaktadır.

Abdülğani b. Nablusî el-Hanefî, eserine dair yaptığı açıklamada geniş anlamlar içeren, ancak ifadeleri oldukça sade olan bir şerh hazırladığını mukaddimede ifade etmiştir. Bu şerhin “Keydânî” olarak bilinen ve “Umde'l-Musallî” adıyla anılan İmam Lütfullah en-Nesefî'ye (el-Keydânî) atfedilen esere yönelik olduğunu belirtmektedir. Müellif bu şerhi kendisinden bu çalışmayı talep eden bazı öğrencilerin isteği üzerine yazdığını ifade etmiştir. Eserine, “el-Cevheru'l-Küllî Şerhu Umde'l-Musallî” adını vermiştir.

Nablusî eseri kaleme alırken özellikle öğrencilerin seviyesine uygun bir yaklaşım benimseyerek metin analizi yapmaya özen göstermiştir. Müellif, metindeki kapalı anlamları açıklığa kavuşturmayı ve metni daha serbest bir şekilde ifade etmeyi hedeflemiştir. Bunun yanı sıra öğrencilerin metni okurken karşılaşılabilecekleri muhtemel sorulara da cevap mahiyetinde açıklamalarda bulunmuştur. Bu pedagojik yaklaşım öğrencilerin metni daha iyi anlamalarına ve kavramlarına büyük ölçüde katkı sağlamaktadır.

Nablusî'nin ayrıca bazı konularda temel fıkıh kaynaklarına atıf yaptığı görülmektedir. Bu atıflar bilginin dayanağını belirtmekle kalmayıp öğrencilerin muteber kaynakları öğrenmelerine ve bu kaynakları tanıyarak ilmî bir altyapı oluşturmalarına da olanak tanımaktadır. Bu yöntem sadece metni açıklamakla sınırlı kalmayan, aynı zamanda öğrenciler için bir rehberlik ve kaynak bilinci oluşturmayı hedefleyen bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Böylece Nablusî eseriyle öğrencilerin hem metni anlamalarını kolaylaştırmış hem de fıkıh ilmine dair temel kaynakları tanımalarına olanak sağlamıştır.

Eserin başlangıç ve bitiş cümleleri şöyledir:¹⁶ (Nablusî, t.y.:269b, 293b)

[269ب] بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي فَهَمَّ مِنْ أَرَادَ بِهِ خَيْرًا فِي دِينِهِ، وَوَقَّعَهُ اسْتِقَامَةً أَمْرَهُ وَاسْتِدَامَةً يَقِينَهُ، وَالصَّلَاةَ وَالسَّلَامَ عَلَيَّ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ رَسُولِهِ الْمُبْعُوثِ.

[293ب] وَتَمَّامَ هَذِهِ الْمَبَاحِثِ كُلِّهَا مَبْسُوطَةً فِي الْكُتُبِ الْمَطُولَاتِ وَمَرَادَنَا الْإِخْتِصَارَ فِي هَذِهِ الْعَجَالَةِ فَلَا نَسْحَبُ أَذْيَالَ الْإِطَالَةِ، وَلِنَقْتَصِرَ عَلَيَّ مَا ذَكَرْنَاهُ مِنَ الْكَلَامِ.

2.1.12. *Câmi'u'l-Mebânî li-Mesâ'ili Şerhi Fıkhi'l-Keydânî: Mahmud Efendi (ö. ?)*

Müellif, eserin mukaddimesinde kendi adını açıkça belirtmemekle birlikte şerhine “Câmi'u'l-Mebânî li-Mesâ'ili Şerhi Fıkhi'l-Keydânî” adını vermiştir. Bu

¹⁶ Metin, 180x140 mm boyutlarındaki kâğıtlara istinsah edilmiş olup yazı alanı yaklaşık 150x80 mm ölçülerinde düzenlenmiştir. Her sayfada 29 satır, her satırda ise ortalama 11 kelime bulunmaktadır. Nesih hatla yazılan bu nüshada konuların başlangıç ve bitişlerine vurgu yapmak için bab başlıkları ile asıl metnin kelimeleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Nüsha Şevval ayının sonlarına doğru 1085 [1675] senesinde telif edilmiştir. Ferağ kaydı sayfasının der kenarındaki kayda göre söz konusu nüsha mukabele nüshasıdır.

isimlendirme müellifin şerhini yaptığı eserin Keydânî'ye ait olduğunu ifade etmektedir. Ancak müellifin adı eserin bazı nüshalarının zahriye sayfalarında, “Fıkh-ı Keydânî Şerhu Câmî'ü'l-Mebânî te'lif Mahmud Efendi” (Mahmud Efendi t.y.:1a) şeklinde kayıtlıdır. Bu durum müellifin kimliği ve şerhin sahipliği konusunda doğrudan mukaddimedede bilgi bulunmamasına rağmen, yazma nüshalarda verilen bilgilerin önemini vurgulamaktadır. Zahriye kayıtları eserin yazarı ve içeriği hakkında ek bilgiler sunarak yazılı gelenekteki farklı katmanların ortaya çıkarılmasını sağlamaktadır. Müellif eserin dîbâcesinde şu noktalara değinmiştir:

Bazı değerli fıkıh âlimlerinin, şer'î hükümleri ve ahkâma dair meseleleri farklı kaynaklardan derleyerek düzenli bir şekilde kaydetme alışkanlıkları olduğu bilinmektedir. Bu çerçevede müellif de uzun zamandır bu meseleleri bir araya getirerek özlü ve kullanışlı bir başvuru kaynağı hazırlama düşüncesini taşımıştır. Nihayet büyük fakih ve âlim Muhammed el-Kuhistânî'nin yazdığı “Fıkh-ı Keydânî Risalesi” üzerine kapsamlı bir şerh hazırlama fikrini hayata geçirmiştir.

Muhammed el-Kuhistânî'nin şerhi son derece değerli ve detaylı meseleleri içermesiyle dikkat çekmektedir. Çözülmesi gereken karmaşık konulara odaklanan bu eser, insanlar arasında rağbet görmüş ve özellikle zeki kişiler tarafından beğeniyle karşılanmıştır. Ancak metnin ifadelerinin muğlak ve işaretlerinin kapalı bir yapıya sahip olduğu, anlamayı zorlaştıran yönlerinin bulunduğu da ifade edilmiştir. Bu durum müellifi şerhi daha açık ve anlaşılır bir hâle getirmek için kapsamlı bir çalışmaya yöneltmiştir.

Müellif, bu süreçte şerhte yer alan meseleleri gözden geçirmiş ve muteber kaynaklardan faydalanarak en uygun yöntemlerle açıklamalarını güçlendirmiştir. Amacı meselelerin temel esaslarına, sağlam deliller ve güçlü kanıtlarla ulaşmaktır. Bu doğrultuda eserini, ilgili meselelerin şahitleri ve uygun delilleriyle zenginleştirerek unutulmaya veya ihmale karşı düzenli ve güvenilir bir kaynak hâline getirmiştir. Eserde büyük âlimlerin eserlerinden yapılan alıntılarla meselelerin kapsamlı bir şekilde ele alınması amaçlanmıştır.

Müellif bu çalışmasına “Câmî'ü'l-Mebânî li-Mesâili Şerhi Fıkhî'l-Keydânî” adını vermiştir. Ayrıca bu eseri inceleyecek kişilerden eserde karşılaşılabilecekleri eksiklik, hata veya düzensizlikleri düzeltmeleri ve katkı sağlamaları beklentisini ifade etmiştir. Zira müellifin ifadelerine göre hiçbir söz ya da iş hata ve eksiklikten tamamen uzak değildir.

Eserin başlangıç ve bitiş cümleleri şöyledir:¹⁷ (Mahmud, t.y.:1b, 301a)

[80ب] بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله على ما خصنا بمحافضة الصلاة والصلاة الوسطى بأوقات يقربنا أداؤها فيه عند الله زلفى، والصلاة والسلام على مقتدانا محمد المصطفى.

[75ب] صالح الأعمال: الموصلة إلى أعلى درجات الكمال بالفوز بنعيم الوصال، ورويته جماله المنزه عن المثال وكان ذلك التبديل والإتمام، يوم العيد لسنة سبع وأربعين وتسعمائة من الأعوام والسنين، أرجو الله تعالى بمهذه التتمة حسن العاقبة والخاتمة.

2.2. Tercümeleler

2.2.1. Terceme-i Fıkh-ı Keydânî: Nüreddinzâde, Muslihuddin Mustafa b. Nüreddin Ahmed el-Filibevî er-Rûmî (ö. 981/1574)

Eser, Fıkh-ı Keydânî'nin metninin baştan sona tam tercümesini içermektedir. Mukaddime ya da ferağ bölümü bulunmamasına rağmen, eserin başlangıcında besmelenin yanında kırmızı mürekkeple yazılmış "Bu tercüme Fıkh-ı Keydânî li-Şeyh Nüreddinzâde" ibaresi mütercimim kimliği hakkında bilgi vermektedir. Bu not tercümenin Şeyh Nüreddinzâde tarafından yapıldığını ortaya koymaktadır.

Eserin dikkat çekici bir özelliği ana bölümlerdeki başlıkların Arapça olarak yazılmış, buna karşın içeriğin tamamen Türkçe tercüme şeklinde aktarılmış olmasıdır. Bu yöntem eserin yalnızca Arapça metni öğrenmek ve mukayese etmekten ziyade metni anlamaya yönelik bir kaynak olarak tasarlandığını göstermektedir. İçeriğin tamamen Türkçe tercüme olarak sunulması okuyucunun metni doğrudan anlayabilmesine olanak sağlamayı hedeflemektedir. Bu özellik eseri özellikle fikhî meseleleri Türkçe okuyarak kavramak isteyen okuyucular için pratik bir rehber hâline getirmektedir. Aynı zamanda metin başlıklarının Arapça olarak korunması eserin orijinal yapısını kısmen muhafaza ederek metnin bilimsel tutarlılığını da desteklemektedir.

Eserin başlangıç ve bitiş cümleleri şöyledir:¹⁸ (Nüreddinzâde, t.y.:100b, 103a)

¹⁷ İncelenen eser toplam 301 varak hacindedir. Metin, 265x150 mm boyutlarındaki kâğıtlara istinsah edilmiş olup yazı alanı yaklaşık 190x85 mm ölçülerinde düzenlenmiştir. Her sayfada 25 satır, her satırda ise ortalama 14 kelime bulunmaktadır. Nesih hatla yazılan bu nüshada konuların başlangıç ve bitişlerine vurgu yapmak için bab başlıkları ile asıl metnin kelimeleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Şerhi yapılan şerhin üzerine ayırt edici bir görsel unsur olarak kırmızı mürekkeple bir çizgi çekilmiştir.

¹⁸ İncelenen eser toplam 3 varak hacindedir. Metin 190x130 mm boyutlarındaki kâğıtlara istinsah edilmiş olup yazı alanı yaklaşık 130x70 mm ölçülerinde düzenlenmiştir. Her sayfada 27 satır, her satırda ise ortalama 16 kelime bulunmaktadır. Ta'lik hatla yazılan bu nüshada konuların başlangıç ve bitişlerine vurgu yapmak için bab başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Tercüme edilen Arapça metinlerin üzerleri ayırt edici bir görsel unsur olarak kırmızı mürekkeple bir çizgi çekilmiştir.

[100] بسم الله الرحمن الرحيم، حمد الله ايجوندركه عالمك تكريسيدر، صلاة وسلام رسولك اوزرينه اولسونكه محمددر، دخى آل وأصحابى اوزرينه اولسونكه.

[103] بيشنجيسى: قصديله نماز ايجنده ابدستى بوزمقدر، الله سبحانه وتعالى جمله امت محمد ايله عمل صالحر واكلمقلمر ميسر ايدوب رضای شريفنه لايق عمللرن آيرميه.

2.2.2. Terceme-i Fıkh-ı Keydânî: Müellifi Meçhul (ö. 998/1590'dan önce)

Eser, Fıkh-ı Keydânî'nin metninin baştan sona tam tercümesini içermektedir. Risalenin baş kısmında kırmızı mürekkeple "Bu risale merğûb Fıkh-ı Keydânî risalesinin tercümesidir" ifadesi yer almakta, böylece eserin mahiyeti açıkça belirtilmektedir.

Tercümede dikkat çeken bir yöntem olarak sadece bab başlıklarının Arapça olarak yazıldığı, buna karşın diğer metinlerin tercümesinde yalnızca kelime düzeyinde bir çeviri yapıldığı görülmektedir. Orijinal metinlere yer verilmemesi ve kelime tercümesi yönteminin tercih edilmesi, bu çalışmayı halka yönelik namaz konularını öğretmeye ve temel dinî bilgileri sade bir şekilde aktarmaya yönelik bir çaba olarak öne çıkardığı söylenebilir.

Eserin başlangıç ve bitiş cümleleri şöyledir:¹⁹ (t.y., :1b, 16b)

[1] بسم الله الرحمن الرحيم، منت اول خالقها بقدرکه بر اوج حاك ذوي العقول وبو نجه يوزقاره سييله قوللوغه قبول اتدی وعزت اول رسول صادق موافق درکه.

[28] اكر چکم اختبارسز دخى فوت اولورسه بال عذر بر فرض ترك ايلمقدر، ونماز ايجنده ايکن ابدست صيمقدر.

2.2.3. Terceme-i Fıkh-ı Keydânî: Hacı Mustafa (ö.1183/1769'dan önce)

Eser, Fıkh-ı Keydânî'nin metninin baştan sona tam tercümesini içermektedir. Mütercim, eserin mukaddimesinde adını "el-Hâcî Mustafa" olarak belirtmiş ve Fıkh-ı Keydânî risalesini tercüme etme gerekçesini açıklamıştır. Bu görevi üstlenmesinde salih kimselerin teşviki ve âlimlerin gözetimi altında çalışmasının etkili olduğunu ifade etmiştir. Mütercim bu sebeplerle tercüme sürecine başladığını dile getirmektedir.

Tercüme, Arapça metnin doğrudan Türkçe'ye aktarımı şeklinde yapılmış olup eserde herhangi bir açıklama veya ek izaha yer verilmemiştir. Bu yöntem

¹⁹ İncelenen eser toplam 28 varak hacminindedir. Metin 266x160 mm boyutlarındaki kâğıtlara istinsah edilmiş olup yazı alanı yaklaşık 217x117 mm ölçülerinde düzenlenmiştir. Her sayfada 17 satır, her satırda ise ortalama 7 kelime bulunmaktadır. Nesih hatla yazılan bu nüshada konuların başlangıç ve bitişlerine vurgu yapmak için bab başlıkları ile madde rakamları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Ferağ kaydında nüshanın istinsahı İbrahim b. Üveys Peçevî tarafından Cemaziyelahirin sonlarına doğru 998 senesinde tamamlandığı bilgisi yer almaktadır.

metnin aslına sadık kalma çabasını yansıtırken aynı zamanda eseri daha sade ve ulaşılabilir bir hâle getirmeyi amaçlamaktadır. Böylece eser okuyucunun doğrudan metni anlamasına yönelik bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Eserin başlangıç ve bitiş cümleleri şöyledir:²⁰ (t.y., :91b-97a)

[1ب] بسم الله الرحمن الرحيم، الحمد لله رب العالمين والصلاة على رسوله محمد وآله أجمعين، بعد؛ بو فقه كيداني رساله سنك ترجمه سنده بو أضعف العباد الحاج مصطفى الحقيير.

[54ب] وفرضلرده يرينى ترك اتمكدر اكر ترك اتمه سى إختيارسز دخى اولورسه ويرى قصدله حدث اتمكدر، والله أعلم، تم الكتاب.

2.2.4. *Terceme-i Fıkh-ı Keydâni [el-Es'ile ve'l-Ecvibe]: Mûsâcalızâde Mehmed Sa'îd Efendi (ö. 1320/1902)*

Müellif öğrencilerinin dinî ve ilmî meseleler üzerine bir metni okuyabilecek seviyeye geldiklerini gördüğünde, bu ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bir eser hazırlamaya karar verdiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda “Fıkh-ı Keydâni” adlı risalenin özellikle namaz meselelerini içermesi ve son derece özlü bir metin olması nedeniyle öğretim için uygun bir tercih olduğunu dile getirmiştir. Müellif öğrencilerine bu eseri öğretmek ve meselelerini ezberlemelerini sağlamak amacıyla çalışmasını kaleme aldığını belirtmiştir.

Metnin Türkçe olarak hazırlanmasının başlangıç seviyesindeki öğrenciler için hem kolay bir dil sunması hem de soru-cevap formatında düzenlenmesi nedeniyle öğrenim sürecini hızlandıracağı düşünülmüştür. Müellif, Fıkh-ı Keydâni ve Muhammed el-Kuhistâni'nin şerhinden faydalanarak bu meseleleri soru-cevap düzeninde Türkçe olarak yeniden tasarlamıştır. Bu yöntemin öğrencilerinin kısa sürede meseleleri kavramalarını ve ezberlemelerini kolaylaştırmayı amaçladığını ifade etmiştir. Bu çerçevede müellifin çalışması yalnızca bir tercüme değil, aynı zamanda öğretim sürecini kolaylaştırmak için didaktik bir yöntemle tasarlanmış bir eserdir.

Müellif eserin mukaddimesinde kendi ismini “Mûsâcalızâde Mehmed Sa'îd” (Mûsâcalızâde, t.y.:5b) olarak nitelendirmiştir.

Eserin başlangıç ve bitiş cümleleri şöyledir:²¹ (Mûsâcalızâde, t.y.:5b, 9a)

²⁰ İncelenen eser toplam 6 varak hacminindedir. Metin 203x154 mm boyutlarındaki kâğıtlara kullanılmış, yazı alanı ise 154x95 mm boyutlarında düzenlenmiştir. Her sayfada yaklaşık 21 satır, her satırda ise ortalama 15 kelime bulunmaktadır. Nesih hatla yazılan bu nüshada konuların başlangıç ve bitişlerine vurgu yapmak için bab başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Şerhi yapılan metnin üzerine ayırt edici bir görsel unsur olarak kırmızı mürekkeple bir çizgi çekilmiştir. Ferağ kaydındaki bilgiye göre nüsha, Hacı Osman Efendi Tacirzâde tarafından 27 Safer 1183 [2 Temmuz 1769] tarihinde istinsah edilmiştir.

[1ب] بسم الله الرحمن الرحيم، الحمد لله رب العالمين والصلاة على محمد وآله أجمعين، أما بعد فيقول الفقير إلى الله الحميد البائس المدعو بموسجلى زاده محمد سعيد.

[54ب] س: معارض شرعي شر دينور؟ ج: اختلاف الدليلين تعينا وإثباتا بشر المساواة وغيرها مشروط. س: تعارض دليليه مثال كتوره بيلورسين.

2.2.5. *Terceme-i Miftâhü'l-Cennet fi Şerhi Fıkh-ı Keydânî: Mustafa*

Eser, Fıkh-ı Keydânî'nin baştan sona tam tercümesini içermektedir ve Arapça metinler Türkçe'ye "kırık mana" yöntemiyle aktarılmıştır. Bu yöntem metinlerin anlamını birebir ve mümkün olduğunca aslına sadık kalarak ifade etmeyi amaçlar. Bununla birlikte eserin yalnızca bir çeviri olmanın ötesine geçtiği, yer yer fıkıh kitaplarından alıntılar yapılarak metnin zenginleştirildiği görülmektedir.

Mukaddimede mütercim tercüme sırasında hem usûl hem de furû fıkıh kitaplarından özellikle muteber kaynaklardan faydalandığını açıkça ifade etmektedir. Mütercimin bu kaynaklara dayanarak tercüme yapma cesareti bulunduğu dile getirmesi, çalışmasının güvenilirliğini artırma çabası olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda mütercim eserde hata veya eksiklikler bulunabileceği ihtimaline karşı okuyuculardan bu hataların düzeltilmesi konusunda yardım ve öneriler talep etmektedir.

Bu yaklaşım mütercimin hem akademik bir alçakgönüllülük sergilediğini hem de eserin daha iyi bir hâle gelmesi için katkıya açık olduğunu göstermektedir. Böylece eser Fıkh-ı Keydânî'nin Türkçe'ye kazandırılmasında önemli bir adım olmanın yanı sıra, okuyucuların fıkıh meselelerini daha iyi anlamaları için rehber bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Eserin başlangıç ve bitiş cümleleri şöyledir:²² (t.y., :213b, 224b)

[66ب] بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الحمد لله رب العالمين الرحمن الرحيم... حق سبحانه وتعالى حمد بي حد وثناي بي عدد وحضرت رسالت بناها، وآله وأصحابنا

[48أ] وبر دخى فرائضدن بر سز عذر سز ترك اتمكدر، اكر اختيار سز ترك ايلديسه وبر دخى قصديله حدث اتمكدر، الحمد لله على الإتمام.

²¹ İncelenen eser toplam 54 varak hacindedir, ancak eserin son birkaç sayfası eksiktir. Metin 205x140 mm boyutlarındaki kâğıtlara istinsah edilmiştir. Her sayfada yaklaşık 13-15 satır, her satırda ise ortalama 7 kelime bulunmaktadır. Ta'lik hatla yazılan bu nüshada konuların başlangıç ve bitişlerine vurgu yapmak için bab başlıkları ile Arapça metinler kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

²² İncelenen eser toplam 11 varak hacindedir. Metin 140x75 mm boyutlarındaki kâğıtlara istinsah edilmiş olup yazı alanı yaklaşık 212x40 mm ölçülerinde düzenlenmiştir. Her sayfada 15 satır, her satırda ise ortalama 9 kelime bulunmaktadır. Nesih hatla yazılan bu nüshada konuların başlangıç ve bitişlerine vurgu yapmak için bab başlıkları ile bazı kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin telif tarihi 1153 yılı olarak ferağ kaydında belirtilmiştir. Ayrıca bu nüshanın istinsah edildiği tarih 25 Zilkade 1228 olarak kaydedilmiştir.

2.2.6. *Terceme-i Fıkh-ı Keydâni*: Müellifi Meçhul

Eser, Fıkh-ı Keydâni'nin metninin baştan sona tam tercümesini içermektedir. Ancak eserde herhangi bir mukaddime ya da ferağ kaydı bulunmadığından tercümenin kimin tarafından yapıldığına dair kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Tercüme yöntemi incelendiğinde Arapça metinlerin kelime veya cümle düzeyinde ele alındığı ve hemen ardından Türkçe'ye kelime bazlı bir tercüme yöntemi kullanılarak aktarıldığı görülmektedir. Bu yaklaşım tercümede anlamın doğrudan ve aslına en yakın şekilde aktarılmasını hedeflemekle birlikte metni birebir çeviriden kaynaklanan bir üsluba büründürmüştür. Bununla birlikte tercüme edilen metnin bu yönüyle doğrudan Arapça metni öğrenmek ve anlamak isteyenler talebeler için bir rehber niteliği taşıdığı söylenebilir.

Eserin başlangıç ve bitiş cümleleri şöyledir:²³ (t.y., :51b, 84b)

[51ب] بسم الله الرحمن الرحيم، الحمد: جمله حمد ایدیجیلرک حمدی، لله: الله تعالی به مخصوصدر، رب العالمین: ایله الله که جمیع عالمی تربیه ایدیجیدر، یعنی جمیعنک.

[84ب] وتعمد الحدث: بشنچی: قصدا ابدستی بوزمقدر، مثلا چبانی اولان کمسنه نماز قلاکن قصدا چبانه طوقنوب دشسه نمازی فاسد اولور.

2.2.7. *Terceme-i Fıkh-ı Keydâni*: Müellifi Meçhul

Eser, Fıkh-ı Keydâni'nin metninin baştan sona tam tercümesini içermektedir. Mukaddimede mütercim kendi ismine veya tercümenin adına yer vermemekle birlikte eserin yazılma gerekçesini ana temalar üzerinden açıklamıştır. Mukaddime, insanın itaat ve sevap, masiyet ve ceza arasında bir imtihan dünyasında bulunduğu gerçeğine dikkat çekerek başlamaktadır. Bu giriş eserin orijinal metninde vurgulanan fikirlerden ilham alındığını göstermektedir.

Mütercim, özellikle itaatlerin en önemlisi olan namaz emrinin altını çizmiş ve mükelleflerin meşru olan farz, vacip, sünnet ve müstehapları öğrenerek gereğini yerine getirmesi, gayri meşru olan haram ve mekruhlardan ise uzak durması gerektiğini vurgulamıştır. Bu temel dinî bilgilerin doğru bir şekilde anlaşılmasının bireysel ve toplumsal düzeyde taşıdığı öneme dikkat çeken mütercim, bu noktada Keydâni'nin risalesi ve onun üzerine yazılmış Kuhistâni ve İbrahim el-Buhârî'nin şerhlerinin değerini dile getirmiştir. Mütercim söz

²³ İncelenen eser toplam 33 varak hacindedir. Metin 202x145 mm boyutlarındaki kâğıtlara istinsah edilmiş olup yazı alanı yaklaşık 150x90 mm ölçülerinde düzenlenmiştir. Her sayfada 15 satır, her satırda ise ortalama 9 kelime bulunmaktadır. Nesih hatla yazılan bu nüshada konuların başlangıç ve bitişlerine vurgu yapmak için bab başlıkları ile Arapça kelimeler kırmızı mürekkeple bir çizgi çekilmiştir.

konusu eserlerin geniş kitlelere ulaşabilmesi ve daha kolay anlaşılabilmesi amacıyla tercüme çalışmalarına başlamıştır. Ancak bu tercüme kelime veya cümle düzeyinde birebir bir çeviri değil, şerh mahiyetinde bir açıklama niteliği taşımaktadır. Bu yöntem, metni yalnızca dilsel olarak aktarmaktan ziyade, okuyucunun anlamasını kolaylaştırmak ve meselelerin özünü kavramasına yardımcı olmak amacıyla tercih edilmiştir.

Eserin başlangıç ve bitiş cümleleri şöyledir:²⁴ (t.y., :1b, 22b)

[1ب] بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ، الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ جَعَلَ الصَّلَاةَ عَلٰی الْمُؤْمِنِیْنَ كِتَابًا مَّوْقُوْتًا، فَمَنْ اَقَامَهَا رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ وَمَنْ تَرَكَهَا صَارَ مَمْقُوْرًا، وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنْ جَعَلَ قُرْءًا عَیْنُهُ فِی الصَّلَاةِ، وَعَلٰی اٰلِهِ وَعِیَالِهِ وَمَنْ وَاٰلِهِ، وَبَعْدَ

[22ب] اكر مضر اولوب سبق حدث ایدرسه نمازی فاسد اولیوب قبل التشهد ایسه ایدستله سلام ویرر، إمام ایسه آخری مکانله جر ایدر کن استئناف ابدوب اولندن قیلیمق أفضلدر، تم الكتاب.

2.2.8. Terceme-i Fıkh-ı Keydânî: Müellifi Meçhul

Eser, Fıkh-ı Keydânî'nin metninin baştan sona tam tercümesini içermektedir. Ancak eserin son varak sayfasının eksik olması nedeniyle metnin sonu tamamlanamamıştır. Ayrıca eserde mukaddime ve ferağ kaydı da bulunmamaktadır.

Eserin önemli bir özelliği Arapça metinlerin ve Türkçe tercümelerin genelde harekelenmiş olmasıdır. Bu durum metnin halk tarafından kolaylıkla okunabilmesi ve anlaşılabilmesi amacıyla hazırlandığını göstermektedir. Mütercimın eser boyunca sade ve anlaşılır bir dil kullanması, bu düşüncüyü daha da güçlendirmektedir. Eserin bu yapısı, özellikle halka yönelik olarak Fıkh-ı Keydânî'nin içeriğini kolay bir şekilde öğrenmelerini sağlama amacı taşıyan bir rehber niteliği taşımaktadır. Böylece eser sadece bir çeviri çalışması değil, aynı zamanda dinî bilgilerin yaygınlaştırılmasına yönelik bir araç olarak değerlendirilebilir.

Eserin başlangıç ve bitiş cümleleri şöyledir:²⁵ (Anonim t.y., :1b, 54b)

²⁴ İncelenen eser toplam 22 varak hacindedir. Metin 235x160 mm boyutlarındaki kâğıtlara istinsah edilmiş olup yazı alanı yaklaşık 160x80 mm ölçülerinde düzenlenmiştir. Her sayfada 27 satır, her satırda ise ortalama 16 kelime bulunmaktadır. Ta'lik hatla yazılan bu nüshada konuların başlangıç ve bitişlerine vurgu yapmak için Arapça metinlerin üzerleri ayırt edici bir görsel unsur olarak kırmızı mürekkeple bir çizgi çekilmiştir.

²⁵ İncelenen eser toplam 54 varak hacindedir, ancak eserin son birkaç sayfası eksiktir. Metin 205x140 mm boyutlarındaki kâğıtlara istinsah edilmiştir. Her sayfada yaklaşık 13-15 satır, her satırda ise ortalama 7 kelime bulunmaktadır. Ta'lik hatla yazılan bu nüshada konuların başlangıç ve bitişlerine vurgu yapmak için bab başlıkları ile Arapça metinler kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

[1ب] بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ، الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِیْنَ ... اَعْلَمُ اَنْ الْعَبْدَ ... اَمْدَى مَعْلُومٍ اَوْلَهٗ كِهَ اللّٰهُ سَبْحَانَ وَتَعَالَى نَسَانِیْ خَلْقِ اَيْلَدَكْدَهٗ اَكِی نَسْنَهٗ اِرَاسْنَدَهٗ مَبْتَلِی قَلْدِی كِهٖ بَرِی .

[54ب] فَلْيَعِدِ الْوُضُوءَ وَالصَّلَاةَ جَمِیْعًا اَبُو حَنِیْفَةَ مَذْهَبِنَا ...

2.3. Manzume

2.3.1. *Manzume-i Fıkh-i Keydânî: Zencânî, İshak b. Hasan et-Tokâdî (ö. 1082/1671'de sağ)*

Mesnevî, (Özfirat, 2006:228-252; Yazar, 2014:91-95) toplamda 224 beyitten oluşmaktadır. Eserin ilk 21 beyti giriş ve sebep-i nazmı (17-21. beyitler), 187 beyti ana konunun ele alındığı sekiz bölümü (22-208. beyitler), son 16 beyti ise hâtime bölümünü (209-224. beyitler) kapsamaktadır. (Zencânî, t.y.-a:79b-85a) Müellif İshak Efendi eserin Keydânî'ye ait olduğunu 11, 118, 124 ve 214. beyitlerde açıkça ifade etmiştir.²⁶ (Zencânî, t.y.-a:79b) Ayrıca eserin oğlu Fazlullah ile kızı Ebû Hemrâh'a Allah'ın ahirette yardım etmesini ve ailesini kitap ve sünnet yolundan ayırmamasını dileyerek kaleme aldığını 17, 20 ve 21. beyitlerde belirtmiştir.²⁷ (Zencânî, t.y.-a:79b)

Eserin İshak Efendi'ye ait olduğunu gösteren en önemli işaretlerden biri, giriş kısmındaki 15. beyitte müellifin adının açıkça yer almasıdır.²⁸ (Zencânî, t.y.-a:85a) Manzum eser, mesnevi nazım şeklinin kafiye düzeniyle ve *Mefâ'ülün Mefâ'ülün Fa'ülün* aruz vezniyle kaleme alınmıştır. Bu yapı eserin klasik Türk edebiyatındaki mesnevi tarzına uygun bir şekilde işlendiğini ortaya koymaktadır.

Eserin başlangıç ve bitiş cümleleri şöyledir:²⁹ (Zencânî, t.y.-a:79b, 85a)

1	Kerîm-i lâ-yenâm hattâ mevcûd	Qadîm-i lâ-yezâl ferd-i mescûd
2	Melekler tesbîhûñ eyler semâda	Ederler zikriñi kuşlar hevâda
79	Özrsüz ola bir farz-i metrûk	Olur dördünci müfsid gayr-ı meşkûk
80	Beşinci kaşdıyla nakz-ı tahâret	Mesâ'il-i hatmine remz-i işaret

2.3.2. *Manzume-i Fıkh-i Keydânî: Tûrâbî (ö. ?)*

²⁶ 11. Beyit: "Namâz içre olan cümle muharrem, Dimiş Keydânî on dört ey mükerrem"

²⁷ 17. Beyit: "İnâyet eyle Fazlu'llâha yâ Rab, Refîk eyle Ebû Hem-râha yâ Rab"

²⁸ 223. Beyit: "Risâle çün tamâm oldı Rızâ'î, Kim okursa Rızâ'îye du'âyı"

²⁹ Nûsha, 5 varaktan oluşmaktadır. Nesih hatla yazılmış olan bu nûshada, bölümlerin başlangıç ve bitişlerine vurgu yapmak amacıyla "mukaddime", "sebeb-i nazm", "hâtime" ve "bab" başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Nûsha, İbrahim b. Abdullah es-Sivâsi tarafından Cemaziyelevvelin başlarında 1169 (Şubat 1756) tarihinde pazar günü istinsah edilmiştir.

Mesnevî toplamda 57 beyitten oluşmaktadır. Eserin ilk 5 beyti giriş, 51 beyti ana konunun ele alındığı sekiz bölüm (6-56. beyitler) ve son beyti (57. beyit) ise hâtime kısmını içermektedir. (t.y., :1b-3a)

Türâbî mahlasını kullanan mütercim eserin Keydânî'ye ait olduğunu hâtime bölümündeki beyitte açıkça ifade etmiştir.³⁰ Eserin Türâbî mahlasını kullanan kişiye ait olduğunu gösteren en önemli işaret, hâtime kısmındaki beyitte müellifin mahlasının açıkça yer almasıdır.³¹ Bu durum eserin mütercimi hakkında net bir bilgi sunmaktadır.

Manzum eser, mesnevi nazım şeklinin kafiye düzenine uygun olarak ve Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün aruz vezniyle kaleme alınmıştır. Bu nazım şekli eserin klasik Türk edebiyatındaki mesnevi tarzına uygun bir yapıda hazırlandığını göstermektedir.

Eserin başlangıç ve bitiş cümleleri şöyledir:³² (t.y., :1b-3a)

1	Ey kemâl-i kudretinden biz insân	Saňa lâyıq hamd muṭlaḳ ver 'ibâdet
	eyleyen	lezzeti
2	Hem şalât olsun Nebî'ye daḫi âline	Ḥazretüñden buldı yâ rab
	ecma'	ni'metüñden keḫreti
57	Hamdülillâh nazm-ı Keydân oldu	Ey Türâbî ko fenâyı bul Cenâb-ı
	kâmil 'avn-le	'izzeti

2.3.3. *Manzume-i Fıkh-i Keydânî: Müellifi Meçhul*

Manzume toplamda 45 beyitten oluşmaktadır ve Fıkh-ı Keydânî'nin sekiz bölümünü de içine alacak şekilde nazmedilmiştir. (t.y., :1b-3a) Ancak eserde mukaddime ve hâtime bölümleri bulunmadığından müellifin kimliği ve eserin telif tarihi hakkında nüshada herhangi bir kayıt yer almamaktadır.

Dikkate değer bir diğer özellik manzumenin ilk satırlarının doğrudan Keydânî'nin metniyle ilgili olmamasıdır. Bu durum eserin başlangıç kısmında daha genel veya farklı bir yaklaşımın tercih edildiğini göstermektedir.

Manzumenin başlangıç beyitleri: (t.y., :91b) حمد اول ایت خدایه ثانیاً ایله صلوات بویله در جمله عباده

أمری فخری کائنات

Keydânî metninin başlangıç ve bitiş beyitleri:³³ (t.y., :93a, 100a)

³⁰ "Hamdülillâh nazm-ı Keydân oldu kâmil 'avn-le"

³¹ "Ey Türâbî ko fenâyı bul Cenâb-ı 'izzeti"

³² Nüsha, 5 varaktan oluşmaktadır. Nesih hatla yazılmış olan bu nüshada, bölümlerin başlangıç ve bitişlerine vurgu yapmak amacıyla "mukaddime", "sebeb-i nazm", "hâtime" ve "bab" başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Nüsha, İbrahim b. Abdullah es-Sivâsi tarafından Cemaziyelevvelin başlarında 1169 (Şubat 1756) tarihinde pazar günü istinsah edilmiştir.

Başı: İki hükmün arasında cümel mahlûk Ger eder-ise itâ'at olalar
mübtelâ hâdsiz meδâb
Sonu: 'Avn ederse cümleye ger Hâzret-i Bileler hem kılalara terk edeler
Rab-i Raḥîm tül-i emel

SONUÇ

Bu çalışma İslâm ilmihâl geleneği içerisinde önemli bir yere sahip olan *Mukaddimetü's-Salât* (Fıkh-ı Keydânî) adlı eserin müellif aidiyeti, isimlendirme çeşitliliği ve içerik tartışmalarını ele alarak metnin ilmî ve tarihî bağlamını sistematik bir şekilde ortaya koymayı hedeflemiştir. İlmihâl geleneği İslâm toplumlarında inanç, ibadet ve ahlâk esaslarını sistematik bir şekilde sunarak bireylerin dinî yükümlülüklerini yerine getirebilmesini sağlamayı amaçlayan eserlerin oluşturduğu zengin bir literatürdür. Bu bağlamda Keydânî'nin eseri yalnızca namaz konusunu ele alması ve sistematik tasnif yöntemiyle, ilmihâl geleneğinin önemli bir halkası olarak karşımıza çıkmaktadır.

Eser üzerine yapılan çok sayıda şerh, haşiye, tercüme ve manzume gibi çalışmalar, metnin İslâm coğrafyasında ne derece yaygın bir kabul gördüğünü ve ne kadar etkili bir referans kaynağı olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Bu bağlamda eserin üzerine yapılan çeşitli yorum ve açıklamalar hem eserin pedagojik niteliğini hem de ilmihâl geleneği içerisindeki işlevselliğini vurgulamaktadır. Ancak bu durum aynı zamanda müellif aidiyeti ve isimlendirme konularında bir dizi karışıklığı da beraberinde getirmiştir. Öyle ki farklı coğrafyalardaki alimlerin bu eseri farklı isimlerle anması ve müellifin kimliği konusundaki ihtilaflar, eserin bilimsel analizi için ayrıntılı bir incelemeyi zorunlu kılmıştır.

Çalışmada elde edilen bulgular, metnin fiziksel özellikleri, yazma eserlerdeki zahriye ve ferağ kayıtları, şerh ve haşiyelerdeki ifadelerle desteklenmiş; Keydânî'nin metnin ilmihâl literatürü içerisindeki ayrıcalıklı konumu bir kez daha teyit edilmiştir. *Mukaddimetü's-Salât*'ın hem içerik hem de metodolojik açıdan ilmihâl geleneğinin kurumsallaşmasına sağladığı katkılar, eserin şerh ve tercüme yoluyla zenginleşen ve gelişen bir ilim geleneğinin temel metni olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak bu çalışma, Fıkh-ı Keydânî'nin müellif aidiyeti ve isimlendirme tartışmalarını açıklığa kavuşturmanın yanı sıra eserin ilmihâl geleneği içerisindeki yerini daha iyi anlamak adına önemli bir katkı sunmaktadır. Yazma eserlerin fiziksel ve içerik analizlerine dayalı yöntemler, benzer metinler

³³ Nüsha, 9 varaktan oluşmaktadır. Nesih hatla harekeli yazılmış olan bu nüshada, bölümlerin başlangıç ve bitişlerine vurgu yapmak amacıyla "bab" başlıkları kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

üzerine yapılacak gelecekteki araştırmalar için sağlam bir model teşkil etmektedir. Bu doğrultuda *Mukaddimetü's-Salât* gibi metinlerin tarihî ve ilmî bağlamda yeniden ele alınması, İslâmî literatürün zenginleşmesine ve dinî bilginin aktarılmasına yönelik önemli bir adım olacaktır.

KAYNAKÇA

ARPAGUŞ, Hatice Kelpetin (2000). “İlmihal”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C.22, s.s. 139-41.

EBÜ'L-HÂCC, Salâh Muhammed (2006). *el-Mirkât Şerhu Mukaddimeti's-Salât ve Ma'ahû Dav'ü'd-Derârî fi Ahbâri Şemsiddîn el-Fenârî*, Umman: Müessetü'l-Verrak.

ERDOĞAN, Mehmet (2015). *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ensar Neşriyat.

GÖMBEYAZ, Kadir (2009). “Uluslararası Molla Fenârî Sempozyumu -4-6 Aralık 2009”, *Molla Fenârî'ye Nispet Edilen Eserlerde Aidiyet Problemi ve Molla Fenârî Bibliyografyası*, s.s. 467-524.

KAHRAMAN, Abdullah (2014). “Cumhuriyet Dönemi İlmihalleri: Fıkıh ve Toplumsal İhtiyaç Bakımından Bir Değerlendirme”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C: 12, S: 24, s.s.147-72.

KAHRAMAN, Abdullah (2016). “III. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu 'Kastamonu'da İlmî Hayat ve Kastamonu Âlimleri'- 6-8 Mayıs 2016”, *Taşköprizâde Ahmed b. Mustafa (ö. 968/1561) ve Şerhu Mukaddimeti's-Salât Adlı Eseri*, s.s. 589-96

KÂTİB ÇELEBÎ, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah (1941). *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn* (Haz: M.[ehmet] Şerefettin Yaltkaya, Kilisli Rifat Bilge), Ankara: Maârif Vekalet.

LEKNEVÎ, Muhammed Abdulhay el-Ensârî (1999). *el-İnsâf fi Hukmi'l-İ'tikâf*, (Haz: M. b. A. Mekki), Lübnan: Daru'l-Beşâ'iri'l-İslâmiyye.

ÖNGÖREN, Reşat (2002). “*Kutbüddin İzniki*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.26, s.s. 485-86.

ÖZFIRAT, Bayram (2006). *Tokatlı İshâk Efendi'nin Nazmu'l-Ulûm, Nazmu'l-Le'âlî ve Manzûme-i Keydânî Adlı Mesnevileri (İnceleme-Metin)*, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

SERAHSÎ, Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed (1978). *el-Mebsût*, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife.

ŞEYBÂNÎ, Muhammed b. Hasen (1997). *Kitâbü'l-Kesb*, (Haz: Abdülfettah Ebû Ğudde), Halep: Mektebetü'l-Matbûâti'l-İslâmiyye.

YAZAR, Sadık (2014). "Osmanlı Döneminde Fıkıh Sahasında Yapılmış Türkçe Tercümeleler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C:12, S: 23, s.s. 49-166.

YILDIRIM, İlyas (2013). "Molla Fenârî: İlmî Kişiliği, Fıkıhla İlgili Eserleri ve Osmanlı Fıkıh Tarihindeki Yeri", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C:11, S: 22, s.s. 255-284.

Yazma Nüsha Kaynakça

AKHİSÂRÎ, Hasan Kâfi el-Bosnevî. *Hadikatü's-Salât Şerhu Mukaddimeti's-Salât*, Beyazıt Kütüphanesi, Beyazıt, No: B1851/4, vr. 80b-118a.

ALİ EL-KÂRÎ, Ebu'l-Hasen Nüreddin Ali b. Sultan Muhammed. *Şerhu Fıkh-i Keydânî*, Kayseri Kütüphanesi, Raşid Efendi, No: 510/3, vr. 51b-75b.

BUHÂRÎ, İbrahim b. Mîr Derviş. *Şerhu Mukaddimeti's-Salât*, Süleymaniye Kütüphanesi, Reisülküttab, No: 315/2, vr. 180b-244b.

BURSEVÎ, İsmail Hakkı. *Şerhu Fıkh-i Keydânî*, Atıf Efendi Kütüphane, Atıf Efendi, No: 873, vr. 1b-104b.

EBÛ AHMEDZÂDE. *Terceme-i Fıkh-ı Keydânî*, Milli Kütüphane, Yazmalar, No: 06 Mil Yz A 7491/3, vr. 66b-166b.

EBÛ AHMEDZÂDE. *Terceme-i Fıkh-ı Keydânî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, No: 1045, vr. 1b-172a.

HACI MUSTAFA. *Terceme-i Fıkh-ı Keydânî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, No: 1865/3, vr. 91b-97a

HÜDÂYÎ, Aziz Mahmud. *Hâşiyetü Kuhistânî Şerhu Fıkh-i Keydânî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hüdai Efendi, No: 265, vr. 1b-204a.

KUHİSTÂNÎ, Şemsüddin Muhammed b. Hüsâmiddin. *Şerhu Fıkh-i Keydânî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, No: 11167, vr. 1b-45a.

KUHİSTÂNÎ, Şemsüddin Muhammed b. Hüsâmiddin. *Şerhu Fıkh-i Keydânî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Pertev Paşa, No: 187/3, vr. 17b-87a.

MAHMUD EFENDİ. *Câmi'u'l-Mebânî li-Mesâ'ili Şerhi Fıkh-i Keydânî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, No: 460, vr. 1b-301a.

MAHMUD EFENDİ. *Câmi'u'l-Mebânî li-Mesâ'ili Şerhi Fıkh-i Keydânî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yusuf Ağa, No: 211/1, vr. 1b-224a.

MÛSÂCALİZÂDE, Mehmed Saîd Efendi. *Terceme-i Fıkh-ı Keydânî [el-Esile ve'l-Ecvibe]*, Manisa Kütüphanesi, Manisa İl Halk Kütüphanesi, No: 9992/2, vr. 5b-9b.

MUSTAFA. *Terceme-i Miftâhü'l-Cennet fi Şerhi Fıkh-ı Keydânî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, No: 3264/3, vr. 213b-234b.

MÜELLİFİ MEÇHUL. *Manzume-i Fıkh-ı Keydânî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Antalya Tekelioğlu, No: 914/6, vr. 51b-84b.

MÜELLİFİ MEÇHUL. *Terceme-i Fıkh-ı Keydânî*, Millet Kütüphanesi, Ankara Adnan Ötüken İl Halk Kütüphanesi, No: 06 Hk 4071/1, vr. 1b-54b.

MÜELLİFİ MEÇHUL. *Terceme-i Fıkh-ı Keydânî*, Rodos Fethi Paşa Vakfı Hafız Ahmed Ağa Kütüphanesi, Rodos Hafız Ahmed Ağa, No: 1681, vr. 1b-16b.

MÜELLİFİ MEÇHUL. *Terceme-i Fıkh-ı Keydânî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Rodos Mihrişah Sultan, No: 190, vr. 1b-22b.

NABLUSÎ, Abdülganî b. İsmâil. *el-Cevherü'l-Küllî Şerhu Umdetü'l-Musallî*, Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi, Yusuf Ağa, No: YY0000004825/37, vr. 269b-293b.

NÛREDDİNZÂDE, Muslihuddin Mustafa b. Nûreddin Ahmed el-Filibevî er-Rûmî. *Terceme-i Fıkh-ı Keydânî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi, No: 827/17, vr. 100b-103a.

TARSÛSÎ, Mehmed Efendi. *Hâşiye alâ Şerhi Fıkh-i Keydânî*, Manisa Kütüphanesi, Manisa İl Halk Kütüphanesi, No: 10104/1, vr. 1b-48a.

TAŞKÖPRİZÂDE, Ahmed Efendi. *Şerhu Mukaddimeti's-Salât*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, No: 3590, vr. 19b-39a.

TAŞKÖPRİZÂDE, Ahmed Efendi. *Şerhu Mukaddimeti's-Salât*, Süleymaniye Kütüphanesi, Çelebi Abdullah, No: 111/1, vr. 1b-28b.

TAŞKÖPRİZÂDE, Ahmed Efendi. *Şerhu Mukaddimeti's-Salât*, Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, No: 3697/7, vr. 110b-138b.

TÛRÂBÎ. *Manzume-i Fıkh-i Keydânî*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, No: 1150, vr. 1b-3a.

ZENCÂNÎ, İshak b. Hasan et-Tokâdî. *Manzume-i Fıkh-i Keydânî*, Milli Kütüphane, Yazmalar, No: 06 Mil Yz A 3094/7, vr. 79b-85a.

ZENCÂNÎ, İshak b. Hasan et-Tokâdî. *Metâlibü'l-Musallîn Şerhu Fıkh-i Keydânî*, Amasya Beyazıt Kütüphanesi, Amasya Beyazıt, No: 260/1, vr. 1b-52b.